

گۆڤاری ئەكادیمیای كوردی

• ژماره (61) • 2024 •

سەرۆکی ئەكادیمیای كوردی و خاوهن ئیمتیازی گۆڤار

حهههسه عید حهههه

سهرنوسهر:

پ.د. كاروان عومهر قادر

به پێوه بهری نووسین:

د. په خشان فههمی فهرحو

دهستهی نووسهران:

- پ.د. قهیس کاکل توفیق

- پ.د. موحسین ئەحمەد عومەر

- پ.د. بهختیار سه جادی

- پ.د. فههاد قادر کهریم

- پ.ی.د. عهبدلواحید ئیدریس شهریف

- پ.ی.د. نهوزاد ئەحمەد ئەسود

- د. لهزگین عهبدولپه حمان ئەحمەد

دهستهی پراویژکاران:-

- پ.د. میشیل لیزه نپیگ

- پ.د. مارتن فان برونسن

- پ.د. جهلیلی جهلیل

- پ.د. سالح ئاکین

- پ.د. جهغهه شیخولئیسلامی

- پ.د. عهبدولپه حمان ئەداک

- پ.د. هاشم ئەحمەدزاده

پلانیڤ له شکه ریڤن هیڤزین پێشمه رگه ی د شه ریڤن ده قه را به هدینان دا د ناقبه را ١١ ئه یلوولا ١٩٦١ - ٨ شوباتا ١٩٦٣

پ.ه.د. فرهاد محمد احمد

پشکا میژوو / فاکولتیا زانستین مروقیه تی

زانکۆیا دهۆک

farhad.ahmed@uod.ac

وان کامیران عبدالصمد

پشکا میژوو / فاکولتیا زانستین مروقیه تی

زانکۆیا دهۆک

wan.kamiran.duski@gmail.com

پوخته:

هه ر چه نده بابه تی شوره شا ئه یلوولی (١٩٦١-١٩٧٥) ئیک ژ بابه تین هه ره گرنگین دیروکا کوردستانێ یه د سه دئ بیستی دا، به لی هیشتا گه له ک لایه نین وئ شه شارتی ماینه و شه کولین ل سه ر نه هاتینه کرن. بابه تی پلانیڤ له شکه ریڤن هیڤزین پێشمه رگه ی ژئ ئیک ژ ئه وان بابه تانه کو تا ئه قه رو مافی خو د نقتیسینن دیروکیدا وه رنه گرتیه، له ورا ئه قه کولینه پیکوله که ژ بو پرکنا ئه وئ قالا هییا هه ی د ئه قی بواریدا نه خاسمه ل ده قه را به هدینان کو شه ریڤن ده ستیڤکی یین شوره شا ئه یلوولی ل ئه وئ ده قه ری رویداینه.

ئه قه کولینه پیکوله که ژ بو دیارکنا شیوازیڤ شه ریڤن پێشمه رگه یان و پلانیڤ له شکه ریڤن ئه وان ل ده قه را به هدینان د ئه وان شه ریڤن د ماوه یی سالیڤ (١٩٦١-١٩٦٣) هاتینه رویدان، د ئه قی ماوه ییدا کومه کا شه ران و کریاریڤ له شکه ری رویداینه، وه کی: شه ریڤن گه لیڤ زاویتی، لومانا - که قله سنی، گه لیڤ قه نتاره، گه لیڤ زاخو، و کریارا عه یین زاله کو پێشمه رگه یان سه رکه قتنن مهن تیدا ب ده ستخو قه هیناینه و ئه قه ژئ دزقریته قه بو ئه وان پلانیڤ له شکه ریڤن سه رکه قتی یین ژ لای ماله مسته فا بارزانسی و سه رکردین پێشمه رگه یان هاتینه دانان. ئه ق سه رکه قتنه بوونه ئه گه ریڤن به رده وامبوونا شوره شی تا سالا ١٩٧٥ و روبه ره کی به رفره هی جوگرافیا باشووری کوردستانێ بخو قه بگریتن هه ر ژ زاخو تا کو خانه قینی، و کاریگه رییا خو ل سه ر ئاستی دوزا کوردی ل نافخو و و ده رقه ژئ هه بییت. کلیله وشه کان: (شوره ش، ئه یلوول، شه ر، پێشمه رگه، پلان).

پیشه کی

شوره‌شا ئه یلوولۆ ئیک ژ شوره‌شین گرنگ بو د دیروکا کورداندا، ژبه‌رکو بتنی شوره‌شه‌کا چه‌کداریی نه‌بوو به‌لکو هه‌می لایه‌نین ژيانا خه‌لکی کوردستان (له‌شکه‌ری، سیاسی، ره‌وشه‌نبیری، که‌لتووری، دبلوماسی، راگه‌یاندن، ئابووری، کومه‌لایه‌تی) بخوفه‌ دگرت، و هه‌تا راده‌یه‌کی د ئه‌فان بواراندا سه‌ره‌که‌فتن هینایه‌ و کوردستان بو جیهانی داینه‌ نیاسین. دیسان شوره‌شا ئه‌یلوولۆ بو ئه‌گه‌ری ئیک ئیزیکبوونا کوردان ل هه‌می کوردستانا باشووری ژبه‌رکو به‌ری هینگۆ دیارده‌یا ئیکو دوو قه‌بولنه‌کردنی دناف کورداندا هه‌بوو هه‌ر هوزه‌کی وه‌کی خو ره‌فتاردکرن، ئانکو شوره‌شا ئه‌یلوولۆ ژ ئه‌وی چارچوفه‌یی به‌رتنه‌نگی هوزایه‌تی و لوکالی ده‌ره‌که‌فت، و کاریگه‌ری ل به‌شین دین کوردستان ژ کر، له‌ورا ده‌پته‌ نیاسین وه‌ک وه‌رچه‌رخانه‌کا دیروکی د دیروکا شوره‌ش و بزاقین کوردیدا.

شوره‌شا ئه‌یلوولۆ ب سه‌ره‌کردایه‌تیا مه‌لا مسته‌فا بارزانی ل سالا ١٩٦١ ده‌ستپیکریه، ئه‌و شه‌رین ده‌ستپیکۆ رویداین ل ده‌فه‌را به‌هدینان بوون پاشی شوره‌ش به‌رفره‌بوویه تاکو هه‌می ده‌فه‌رین باشووری کوردستان گرتین. ئه‌ف قه‌کولینه‌ خواندنی ل سه‌ر ئه‌وان شه‌رین ل ده‌فه‌را به‌هدینان د ماوه‌یی (١١ ئه‌یلوولا ١٩٦١ - ٨ شوباتا ١٩٦٣) رویداین ده‌کن. دیسان باسی شیوازی ریکخستنا هیزین پیشمه‌رگه‌ی و پلانین له‌شکه‌ریین د ئه‌وان شه‌راندا هاتینه‌ داریشتن ده‌کن. هیلین پانیی یین پلانا سه‌ره‌کییا پیشمه‌رگه‌ی د ئه‌وی ده‌میدا ب کارده‌ینای ل سه‌ر بنه‌مایئ شه‌رین پارتیزانی ده‌اته‌ دانان، و هه‌تا راده‌یه‌کی مه‌زن پیشمه‌رگه‌ تیدا د سه‌ره‌که‌فتی بوون، له‌ورا سه‌ره‌که‌فتنا پیشمه‌رگان د شه‌رین ده‌ستپیکا شوره‌شیدا وه‌کی شه‌رین: گه‌لیی زاویته، لومانا-که‌فله‌سنی، گه‌لیی زاخۆ، کریارا عه‌ین زاله ئه‌گه‌ری سه‌ره‌کیی به‌رده‌وامبوونا شوره‌شی و به‌لافه‌بوونا ئه‌وی ل هه‌می کوردستان بوو.

ئه‌ف قه‌کولینه‌ ب زنجیره‌یا ده‌می، ل سه‌ر ده‌رازینکه‌کی و سیی ته‌وه‌ران هاتیه‌ دابه‌شکرن، ده‌رازینک باسی کورته‌کی ل سه‌ر شیوازی شه‌رین پیشمه‌رگه‌یان و شاره‌زاییا ئه‌وان د شه‌ری پارتیزانیدا ده‌کن. ته‌وه‌ری ئیکۆ بو باسکرنا

ده‌ستپیکا به‌رپابوونا شوره‌شا ئه‌یلوولۆ ل سالا ١٩٦١ و هاتنا مه‌لا مسته‌فا بارزانی بو ده‌فه‌را به‌هدینان هاتیه‌ ته‌رخانکرن. ته‌وه‌ری دووی باسی پلانین له‌شکه‌ریین هیزین پیشمه‌رگه‌ی د شه‌رین سالا ١٩٦١ دا ده‌کن، وه‌کی شه‌ری گه‌لیی زاویته و شه‌ری لومانا - که‌فله‌سنی. ته‌وه‌ری سیی باسی پلانین له‌شکه‌ریین هیزین پیشمه‌رگه‌ی د شه‌رین سالا ١٩٦٢ دا ده‌کن، وه‌کی شه‌ری گه‌لیی قه‌نارا، شه‌ری گه‌لیی زاخۆ، شه‌ری باتیفا، و کریارا عه‌ین زاله. زیده‌باری په‌راویز و لیستا ژیده‌ران، و کورتیا قه‌کولینی ب هه‌ردوو زمانین عه‌ره‌بی و ئینگیزی هاتیه‌ نفیسین.

بو نفیسینا ئه‌فی قه‌کولینی مفا ژ گه‌له‌ک ژیده‌ران هاتیه‌ وه‌رگرتن، وه‌کی بیرهاتنین که‌سین به‌شداربووی د رویداناندا، وه‌کی بیرهاتنین (حاجی میرخان دوله‌مه‌ری) ب نافۆ (گه‌ران به‌ دواي دادپه‌روه‌ریدا دیویکی تری میژووی شورش له‌ کوردستان دا ١٩٤٣-١٩٩١)، بیرهاتنین سه‌ره‌کردین له‌شکه‌ری د سوپایی عیراقیدا وه‌کی (سعید حمو) (مذکرات أمر لواء مشاة) کو باس ل هیزشین عیراقی بو سه‌ر کوردستان ده‌کن د ئه‌وی ماوه‌یدا. دیسان مفا ژ به‌لگه‌نامین بریتانی و ئه‌میریکی و په‌رتووکیین به‌لگه‌نامه‌ی وه‌کی (عبد الفتاح علي يحيى البوتاني) (وثائق عن الحركة القومية الكوردية التحريرية) کریه، ژبلی کومه‌کا په‌رتووکیین عه‌ره‌بی و کوردی نافۆین وان د لیستا ژیده‌ران دا هاتینه‌ تومارکرن.

ده‌رازینک

شیوازی شه‌رین پیشمه‌رگه‌یان

شه‌ری پارتیزانی^(١) ئیک ژ ئه‌وان جوړین شه‌ران بو یین ب درێژاهیا دیروکی کوردان به‌رامبه‌ری دوژمنی بکاره‌ینای، و تا راده‌یه‌کی تیدا د سه‌ره‌که‌فتی بوینه‌ (ده‌نگی پیشمه‌رگه‌، ٣١ کانوونی یه‌که‌م ١٩٩٩، ٢١). ئه‌گه‌ری بکاره‌ینانا ئه‌فی جوړی شه‌ری ژلای کوردان قه‌ دزفریت بو نه‌هه‌فسه‌نگیا هیزین کوردان به‌رامبه‌ر له‌شکه‌ری ریکخستی هیزین دوژمنی (حیب، ٢٠٠٣، ٣٢؛ ره‌حمان، به‌هاری ٢٠١٠، ١٦-٣٢). ل سه‌رده‌می شوره‌شا ئه‌یلوولیدا، شه‌ری پارتیزانی ئیک ژ ئه‌وان پلانین له‌شکه‌ریین سه‌ره‌کی بو یین ژلای مه‌لا مسته‌فا بارزانی زوور ده‌اته‌ بکاره‌ینان هه‌ر ژ ده‌ستپیکا

٣٤٥). ئه گهره کۆ دیتەر یێ شههره زایا پێشمه رگه یان د شه ری پارتیزانیدا، ههروه کی د راپورته کا بالۆزخانه بریتانیا ل به غدا هاتی، ده ته دیارکرن: "کورد ژ باب و باپیرین خو فییری شه ری پارتیزانی بووینه، و د سالیان بیستندا ل به رامبه ری مه شیانیان خو یین مه زن د ئه فی جوری شه ریدا دیارکرنه، د هه زرا مه دا کورد بتنی شه ری به رگه یی دکه ن به لی ئه م د خه له ت بووین کوردان شیانیان مه زین شه ری هه بووینه، و پتر فیروون ژ شه هرزایا ئه وان ئه فسه رین کوردین دناف سوپای عیراقیدا و پاشی گه هشتینه ناف ریژین بزافا کوردی" (حیب، ٢٠١٩، ١١٦).

ئیک ژ به لگه نامین ئازانسا هه ولگه ییا ئه مریکا ژ نامازه ده ته شیانیان شه رکرنتی یین پێشمه رگه یان د ماوه یی شه ره شا ئه یلوولیدا، کو شیانیان پێشمه رگه یان گه له ک ژ شیانیان سه ربازین سوپای عیراقی ل ده فه رین چیاپی بلندتر بوون. (CIA. Memorandum., Washington, D.C., May 23, 1974). US, دیسان لدویف زانیاری به لگه نامه کا بریتانی بارزانی شه ری پارتیزانی گه له ک ب زیره کی ئه نجامدایه، ئارمانجا ئه و نه بتنی ده ست ب سه رداگرتا باژیران بوو، به لکو راکیشانا سوپای عیراقی بو ناف چیاپی کوردستانی بوو، و هه می ده مان ئه و ده فه رین ل هافینی سوپای عیراقی دگرتن، ل زفستانی هیزین پێشمه رگه ی ده ست ب سه ردا دگرت، ژبه رکو که ش و هه وا ئاسته نگه کا مه زن بو به رامبه ر سوپای عیراقی بو پێشقه چوونی ل ده فه رین چیاپی (NA, FCO (51/191, 1971, 22)). دیسان دانا ئادمز شممدت (Dana Adams Schmidt) نامازه ده ته ته کتیک و شیانیان هیزین پێشمه رگه ی ل ده فه رین چیاپی و ده شیان پێشمه رگه یان بشکینن، ئه وان وه کی پێشمه رگه یان شیانیان شه رکرنتی ل ده فه رین چیاپی نه بوون" (شممدت، ١٩٩٤، ١٠٩). دیسان ئیک ژ به لگه نامه یین وه زاره تا ده ره فیا ئه مریکا نامازه ده ته هندئ کۆ کوردان د ماوه یی شه ره شا ئه یلوولیدا ب شیوه یه کئ باش شه ری پارتیزانی به رامبه ر سوپای عیراقی ئه نجامدایه، و شیانه کونترولی ل سه ر ده فه ره کا به رفره ه بکه ن، هه ر ژ ده فه رین باکووری هه تا روویاری زین بچوویک و ژ روژناقیی هه تا چیاپی

شه ره شی و هه تا دویمه ییکا شه ره شی، دیسان ژبه ر نه بوونا هه فسه نگین د نافه را هیزین پێشمه رگه ی و سوپای عیراقیدا ژلایئ چه کی و هه ژمارا چه کدرانغه (ویتمان، ٢٠١٠، ٣٣١). ئیک ژ شه هرزایین ئیکه تیبا سوفیته تی دبواری له شه ریدا ب نافئ شیشوف ئه لیکسی (Shishov Aleksey) ده رباره ی ئه فی چه ندئ دبیژیت: "هیزین پێشمه رگه ی زوور د سه رکه فتیبوون د بکارهینانا ئه فی جوری شه ریدا ل چیاپی به رامبه ری سوپای عیراقی، ئه فه ژ دزفرته فه بو شاهه زایا مه لا مسته فا بارزانی و ئه زموونین ئه و ی د ریقه برنا ئه فی جوری شه ریدا، له ورا بارزانی وه کی ئیک ژ شاهه زاترین سه رکردين له شه کهری د شه ری پارتیزانیدا ده ته نیاسین" (٣٦٥، ٢٠٠٦، (Алексей, ٣٦٦-). دیسان ئیک ژ به لگه نامین وه زاره تا ده ره فیا بریتانی ئه فی چه ندئ دوپاتدکه تن کو هیزین پێشمه رگه ی شه ری پارتیزانی زوور ب سه رکه فتیانه ئه نجامداینه (NA, FCO 51/191, 1971, 21). ژلایئ خوفه ژه نه رال رزم عه لی ئارا سوپا سالاری ئیرانی باسی شه رین پارتیزانی دکه تن و شیانیان له شه کهرین مه لا مسته فا بارزانی د هه لسه نگینتن پشتی ئه وئ ریبریوونا له شه کهریا دگه ل سوپای ئیرانی ئه نجامدای ل سالا ١٩٤٦ ئی و دبیژیتن "مه لا مسته فا بارزانی ژ دوویراتیا ٥٠٠ مه تران دشا ستیرکئ ل سه ربازین مه بگریتن و بکوژیتن، ئه و ی شیانیان خو یین مه زن د شه ری پارتیزانیدا بو مه دیارکرن، و مه لا مسته فا بارزانی خالا لاوازییا هیزا به رامبه ر دیاردکر و پیکولدر هیزشئ ژ ئه وئ خالی بکه ته سه ر دوژمنی" (ارس، ١٠ اوریل ١٩٤٧، ١). هه ژئ گوته یه ئه و جوری چه کئ مه لا مسته فا بارزانی و پێشمه رگین دگه لدا هه یین و بکارهینانین ل سالا ١٩٤٦ کو ژلایئ کومارا کوردستانی بو هاتبوونه ته رخانکرن ئه وژی: (تفه نگین برنو، کلاشینکوف، نارنجوک) بوون (البارزانی، ١٩٩٧، ٢٠٥). ئه فسه رین له شه کهری عیراقی ژ ده یینه سه ر بابه تن شه رین پارتیزانی و باسی شیانیان مه لا مسته فا بارزانی دکه ن، ئیراهیم فه یسه ل ئه لئه نساری د بیرهاتنین خودا ده ته دیارکرن ده مئ دگه ل مه لا مسته فا بارزانی کومدیتن د ماوه یی شه ره شا ئه یلوولیدا دبیژیتن من گوته بارزانی "بابئ لوقمانی تو باشترین سه رکرده یی د شه ری پارتیزانیدا ل هه می روژه لاتا نافین (الأنصاري، ٢٠١٩،

و ریکین سهره کی (فرحان، ١٩٩٦، ٨٩). ژبه شاره زایی ئه وان د شیوازی کار و بزافان ل ده فهرین چیایدا (دهنگی پیشمه رگه، ٣١ تشرینی یه که می ١٩٩٩، ٤٥؛ به رگری، ٢٠١٣، ١٢-١٥). ل ئه فیر د یارد بیتن ئه و کریارین له شکه ریپن ژلای مەلا مسته فا بارزانیه دهاتنه جیه جیکرن، هه موو ب پلانین له شکه ری و پروگرام و لیکولینین توبوگرافی و ل سهر بنه مایین شیانین هیزین به رامبه ر و شلوفه کرنا مه دانا شهری و دبارکرنا ئارمانجین ستراتیجی نه خشین سه ربازی بو دهاتنه دانان، له ورا شوره شی شیا خو ل به رامبه ر هیرشین دوژمنی راگرت. سه رکه فتنین شوره شی یین به رده وام بوونه ئه گهری هندئ بو جارا ئیکئ د دیروکا شوره شی کوردیدا شوره شه ک بنکه یه کی جه ماوه ری یی به رفره کو هه می ته خین جفاکئ کوردی تیدا به شداربین و رووبه ره کی به رفره ه بگرت.

ته وهری ئیکئ

ده ستپیکرنا شوره شی وهاتنا مه لا مسته فا بارزانئ بو ده فه را به هدینان هه ر ده ستپیکا سالا ١٩٦٠ ئ پهبه ندی د نافه را کوردان و حکومه تا عه بدولکه ری قاسمیدا (١٩٦٣-١٩١٤) تیکچوون و داخوازین ملله تی کورد نه هاتنه بجه هینان (ئه لعامری، ٢٠٢١، ١٥٧). ل دویمه یه کی عه بدولکه ری قاسمی بریارا بکارهینانا هیزئ دژی ملله تی کورددا و ل ٩ ئه یلوولا ١٩٦١ ل باره گایئ له شکه ری دووی حکومه تا عیراقئ ل که رکوکی کونگره یه ک هاته گریدان^(١) د کونگره ییدا سه روک ئه رکان ئیراهیم فه یسه ل ئه لئه نساری رابوو ب شروفه کرنا پلانا له شکه رییا ل وه زاره تا به رگیری هاته دانان، کو پلانی هه می ده فهرین کوردستانئ ژ ده ربه ندیخان تا کو زاخو بخوفه گرتبوون، و باسئ چه وانیا به رسینگرتنا کومبوین کوردان و فه کرنا ریکین دچنه ده فهرین کوردی و فه گه راندنا داموده زگه هین حکومه تی دکر، بو جیه جیکرنا پلانی سیئ سه ربازگه هین (ناکرئ - ره واندوز - سولیمانی) که فتنه د ئاماده باشی (النبوی، ٢٠٠١، ١١٣-١١٤). به رامبه ر ئه وان ئاماده کاریین حکومه تی، سه رکرده تیا کوردی ل ٦ ئه یلوولا ١٩٦١ بریارا مانگرتنه کا سه رتاسه ری ل

هه مرین، راسته نه شیان ریکین گرنگین گشتی و نافه ندین باژیرین مه زن وه کی هه ولیر و که رکوکی بگرن، به لی شیان ل ریکین گرنگ ریگری ل سوپای عیراقئ بکه ن و باژیرا دورپچبکه ن، هیزین کوردان ل گه له ک ده فه را شیانه سوپای عیراقئ بشکینن و سه رکه فتنین مه زن بده ستخوفه هینانه.

Department of State, Washington, DC., May 31, 1972, 3 دیسان دانانا بوسه یان (که مینان) ئیک ژ شیوازین دیین شهری پیشمه رگه یان بو و ئارمانج ژئ زیانین مه زن بگه هینه دوژمنی د ماوه یی هیرشکرئیدا، د ماوه یی شوره شا ئه یلوولیدا پیشمه رگه یان ئه ف شیوازه زوور بکارهینایه و تیدا د سه رکه فتی بوونه، ژبه رکو پیشمه رگه د شه هرازبوون ل ریک و ده فهرین کوردستانئ و جه پین دورست بو دانانا که مینان هه لپژارتینه (مراد، ٢٠٢١، ٨١). کومه کا موونان ل سه ر ئه فی شیوازی شهری هه نه کو د لاپه رین دو یفدا دی هینه یارکن.

ژ شیوازین دیین شه رکرئ لده ف پیشمه رگه یان، هیرشین ژ نیشکه کیفه بوون بو سه ر هیزه کی یان ده فه ره کا دوژمنی و ژنافرنا ده زگه هین ئه وئ ده فهری، ئه ف کریاره ده می ب دویمه یه ک ده ات ئیکسه ر خو فه دکیشان، ئه ف کریاره پیدفی ب شیان و هیزه کا تایه ت هه یه و پیدفی زوور ب هویریینی خواندن ل سه ر به یته کرن و زانیاری ل سه ر جه ئ هیرشی به یته کومکر (مراد، ٢٠٢١، ٨٢). پلانا مفا وه رگرتن ژ ده می ئیک ژ وان پلانین دیین له شکه ری بو یین ژلای مه لا مسته فا بارزانئ دماوه یی دانوستاندن و په یماناندا ده اته بجه هینان (البوتانی، ٢٠١٢، ٥٩). ئه وژی بو به لافکرنا هیزین خو ل سه ر ده فهرین به رفره هین کوردستانئ و دوباره ریکخستنا هیزین خو یین له شکه ری، هه ره کی فه رماندی هیزا ئیکا سوپای عیراقئ ل مووسلئ عه بدولکه رییم فه رحان ده ته دیارکن، د ماوه یی شکه ستنا دانوستاندن ل سالا ١٩٦٣ ئ دگه ل سه رکرده تیا شوره شی، مه لا مسته فا بارزانئ ژلای له شکه ریقه ده سکه فتنین باش بده ستخوفه هینان، د ئه فی ماوه ییدا شیا شوره شی د نافا گوند و ده فهرین کوردستانئ به لافبکه تن، دیسان ده ستئ خو بدانیه سه ر جه پین گرنگین ستراتیجی

- بارزان بکه تن (بارزانی، ٢٠٠٤، ٣٩).

ژلایێ خۆڤه مهلا مستهفا بارزانی هیزین خۆ کو نیزیکی (٦٠٠-٥٠٠) پيشمه رگه یان بوون دابه شکرن بو سهر دوو به شان به شتی ئیکسی: ب سهرکردایه تیا محمه ده ئەمین میرخان میرگه سوری^(٧) ل به ره یی میرگه سور بوو. به شتی دووی: ب سهرکردایه تیا مهلا مستهفا بارزانی بو ل به ره یی سهری ئاکری - پیرس خۆ ئاماده کربوون (گه ردی، ٢٠٢٠، ١٥٠). ژ بو تیکدانا پلانا دوژمنی بارزانی و شیخ ئەحمه دی بریاردان هیرشه کا نه یی ژ دوو ته وه رانڤه بکه نه سهر ده شتا نه هلی ل ده فه را ئاکری، ته وه ره ک ب سهرکردایه تیا موحه مه د بارزانی ژ (٣٠٠) پيشمه رگه یان پیکه اتبوو به ره ف گوندی بامشمش بچیت. ته وه ری دووی ب سهرکردایه تیا نهلا مستهفا بارزانی ژ (٣٠٠) پيشمه رگه یان پیکه اتبوو به ره ف گوندی حه سه ن مامه و پاشی ده فه را دینارته و ده شتا نه هلی بچیت. ل گوندی ئامادا د نافه را ئاکری و دینار تیدا شه ره کئ مه زن د نافه را ئەوان و هیزین عیراقیدا رویده تن، بارزانی نه شیا به رسینگئ ئەوان بگریت و ب زووری شیان خۆ رزگار بکه ن (په یامی ئەیلوول، حوزه یران/ ته مموزی ٢٠٠٩، ٧-٨). مهلا مستهفا بارزانی دزانی کو نه شین بتنی و بی چه ک و خوارنا پیدقی به رسینگئ هیزین عیرقی یین ریکخستی بگرن، به لی سهره رای هندئ ئەوان به رگری ژ ده فه رین خۆ کرن، ژلایێ خۆڤه عه بدولکه ریم قاسمی د کونگره کئ روزنامه فاند ل ٢٣ ئیلوولا ١٩٦١ ل به غدا گریدا، تیدا دیارکر کو حکومه تا عیراقی ل سهر یاخیبوونا کوردان ب سهرکه فتن (الثوره، ٢٤ أیلول ١٩٦١، ١؛ فوزی، ١٩٦٠، ١٨٢-١٩٥).

پشتی هیزین عیراقی ده ست ب سهر زووربه یا ده فه رین کوردستانیدا گرتی، مهلا مستهفا بارزانی ب مه به ستا چاره سه رکرا ئەقی بارودوخی بریارد ژ بارزان به ره ف ده فه را به هدینان بچیت، ل ٨ چریا ئیکئ ١٩٦١ داخواز ژ شیخ ئەحمه دی دکه تن کو ریکئ به تی ده فه ری به یلیتن و به ره ف گوندی (دوری) بچیت و ل ئەقی گوندی ژماره یه ک ژ پيشمه رگه و هه فالین بارزانی په یوه ندی ب بارزانی کرن کو نیزیکی (٦٠٠) پيشمه رگه یان بوون (گه ردی، ٢٠٢٠، ١٥٣). وه سال ٢٠ چریا ئیکئ ١٩٦١ مهلا مستهفا بارزانی دگه ل

هه می ده فه رین کوردستانئ هه ر ژ زاخو تاکو خانه قین دا(عمر، ٢٠٠٤، ١٤٧). پاشی بریار ل سهر گرته هه می ریکین ستراتیجی هاته دان وه ک ریکا گه لیئ زاخو، گه لیئ دهوکی، گه لیئ باسفره، ریکا گه لیئ سه لاهه دین - شه قلاوه، گه لیئ عه لی به گ، کومه سپان، خه له کان، گه لیئ بازیان، ده ره بندیخان (کادر، ئەیلولی ١٩٩٢، ٦٩-٧٠؛ زه نکه نه، ٢٠١٨، ٢٧-٢٩). لفینین ریکخستین له شه که ری عیراقی بو سهر کوردستانئ ل ١١ ئەیلوولا ١٩٦١ ده ستییکرن، فرۆکی عیراقی مانگرتین کوردان ل گه لیئ بازیان، خه له کان، ده وروپشتین دهوکی بومه بارانکر (Ozkaya, 2013, 120؛ پشده ری، ١٩٩٧، ٢٣-٢٥). له ورا چه کدارین هوزین کوردان و هیزین ریکوینکین حزبی نه چاربوون به ره ف ده فه رین ئاسی چوون، چونکی چه کدارین هوزین کوردان شیان به رسینگرتا هیزین ریکخستین له شه که ری عیراقی نه بوون (حمدی، ٢٠١٧، ٣٤؛ عقرای، ١٩٨٠، ٦٧). و چاهه ری هندئ نه بوون کو بشین ب شیوازی شه ری به ره یی به رگری ژ خۆ بکه ن، ژبه ره نه بونا هه قسه نگی د نافه را هه ردوو لایاندا، له ورا مهلا مستهفا بارزانی بریارد شه ری پارتیزانی بکه تن کو بو ده فه رین چیاپین کوردستانئ باشتین شیوازی شه ری بو ل به رامبه ری هیزین حکومه تی (Schmidt, 1962, 1). فارس کوره مارکی ل دور ئەقی چه ندی د بیره اتین خودا دبیزیت: "د ئەوی ده میدا مهلا مستهفا بارزانی ره خه ل مه کته با سیاسیا یا پارتی گرت چونکی ب شیوه یه کئ باش خۆ ئاماده نه کربوون بو به رپابوونا شوره شی (کوره مارکی، ٢٠٠٢، ٣٧).

پشتی هیزین عیراقی شیان زووربه یا ده فه رین کوردان ل (هه ولیر، دهوکی، سولیمانئ) بگرن، ل ١٦ ئەیلوولا ١٩٦١ گوندی بارزان و گوندین ده وروبه ر ب بریارا عه بدولکه ریم قاسمی هاته بومه بارانکر (دان، ٢٠١٢، ٤٣٦). پاشی هیزه کا مه زنا سوپای عیراقی و چه ته یان ژ دوو ته وه رانڤه هیرشی ده فه را بارزان کرن، ته وه ری ئیکئ: هیزا پینج یا له شه که ری دووی سوپای عیراقی ل ده فه را ئاکری هاتبوو ته رخانکر کو هیرشی سهر سهری چیاپئ ئاکری - چیاپئ پیرس - بارزان بکه تن. ته وه ری دووی: هیزا سیئا له شه ری دوو هاتبوو ته رخانکر کو هیرشی سهر ره واندوز - میرگه سور

بزاڤین هیزین عیراقی بوو، له ورا پلانه کا له شکه ری دارشت بو به ره فانی کورنی ژ کانی ماسی (په یامی ئه یلوول، تشرینی دووهم/کانوونی یه که می ٢٠٠٩، ١٤). ب ئه فی شیوه یی: ژبه رکو ری کا ئامیدی بو ناحیا کانی ماسی نیکترین ری که له شکه ره کئی پیشمه رگه یان ب سه رکر دایه تیا موحه مه د ئه مین میرخان به ره ف ده ف هیزین (ئامیدی - بامه رنی - کانی ماسی) هنارت بو به رگی ریکرنی ژ ده ف هرا نافری (دیدارا صالح مه حمود بارزانی دگه له عبدالرحمن بنافی^(٧)) ل ١٩٩٨/١١/٨. ل ئه وی ده مئ هیزین عیراقی و دگه له چه ته یان به ره ف ئامیدی و بامه رنی هاتین و به ره ف چیا یی مه تین چوون و گه هشتنه گوندی ئه ره دنا و پاشی چوونه ناحیا بامه رنی (دیدارا صالح مه حمود بارزانی دگه له موحه مه د عیسا بارزانی^(٨)) ل ١٩ کانوونا دووی ١٩٩٨ ل گوندی سیلقانا). ل بامه رنی مه لا مسته فا بارزانی پلانه کا له شکه ری ری که مست بو گرته ده ف هرا دوسکی ژیری و نافه ندا وی ناحیا مانگی شکی، ب ئه فی شیوه یی: پیشمه رگه ژ سیی لایانقه ب سه رکر دایه تیا هه ر ئیک ژ (حاجی بیروخی، موحه مه د ئه مین میرخان، مه لا شتی بیداروونی) هیزین ده ف هرا دوسکی ژیری بکه ن، پلان ب سه رکه فتیانه هاته ئه نجامدان و شیان ئه وی ده ف هری ب ته مامی ژ چه تان و هیزین حکومه تی پاقریکه ن (سیلکی، ٢٠٠٦، ٧٨؛ په یامی ئه یلوول، کانوونی دووهمی ٢٠١٠، ١٠-١٣). پاشی به ره ف ده ف هرا سلیقانه یان چوون و پشتی شه ری ئاسیه ی دگه هنه گوندین ئه رمشتن، بیزه هنی، بیتاسی و ل ٢٣ چریا دووی ١٩٦١ شیان ئه وی ده ف هری ژ بگرن (البوتانی، ٢٠٠١، ١١١-١١٢).

ئه و شه رین ل سالا ١٩٦١ هاتینه کرن دژی له شکه ری عیراقی هه می ب سه ره پرشتی و پلان دانانا راسته و خویا مه لا مسته فا بارزانی بوون، له ورا ل هیج به ره یه کی پیشمه رگه تووشی شکه ستی نه بوون، و د هه می شه راندا سه رکه فتنین مه زن تومارکرینه (سه بری، مسته فا، ٢٠١٢، ١٦١).

پیشمه رگین دگه لدا به ره ف گوندی (سیدان) چوون ل ده ف هرا ری کانیان ل ئه وی ری ژ نیزیکی (٥٠٠) پیشمه رگه یان گه هشتی ژ هوزین: (نیروه یی، مزووری ژیری، دوسکی ژیری، سه ری مازنا، دوله مه ری، نزاری، گه ردی، گوران، ئامیدی، به رواری ژیری، میرگه سوری) (بارزانی، ٢٠٠٤، ٤٥-٤٦؛ ده نگی پیشمه رگه، حوزه یران ٢٠٠٨، ٤٢). و ل ٢١ چریا ئیکئ مه لا مسته فا بارزانی دگه له هه فالین خو ژ (روبیاری شین) ده ربازدین و دگه هنه ده ف هرا نیروه ییان، ل ئه فیری ژلای خوقه بارزانی کومه کا ئاموژگارییان ل پیشمه رگه یان دکه تن: "نابیتن ب هیج شیوه یه کی ده ستریزین ل سه ر خه لکی گوندان به یته کرن، نابیتن ب زووری که لوپه ل ژ خه لکی گوندان به یته ستانن، نابیتن ب خوداتین مالان بچه د مالین ئه وانقه" (په یامی ئه یلوول، ئاب/ئه یلوولی ٢٠٠٩، ١٣-١٤).

هه رچه نده د ئه فی ماوه یدا شوره ش ل ده ف هرا بادینان ب دویمه یه ک هاتبوو^(٩) به لی بارزانی به رده وامبوو ل سه ر گه شتا خو بو ده ف هرا کانی ماسی و هه ر ب ئه فی مه ره مئ هیزین خو ری که مست و رابوو ب دانانا پلانه کئ بو هیزین خو ب ئه فی شیوه یی: نه وه رین محه مه د میرخان و حسو میرخان^(١٠) و عیسی سوار^(١١) ژ زیی مه زن بیورن و ل سه نگره رین هه ردوو لایین راستی و چه پی ریکی بگرن هه تا هه می هیز ده ربازدین، پاشی ئه ف ته وه ره د چافه ری کورتیدا مان هه تا ته وه ری حاجی بیروخی (١٩٨٩-١٩٢٢) (سه نگر و پیشمه رگه، ١١ ئه یلوولی ٢٠١٨، ٣). شیای ل سه ر چیا یی سه رزیری ب سه رکه فتن و که لا تروانش کو چه ته د نافدا بوون بگرن، پاشی هه ردوو ته وه ران پیکفه هیرشکر و شیان ده ف هرا به رواری ژووری پاقریکه ن ژ چه ته یان و پولیسن حکومه تا عیراقی (هوستانی، ٢٠١٧، ٨٠). و ل ١٠ چریا دووی ١٩٦١ باره گایین پیشمه رگه یان ل هه می ده ف هری هاتنه دانان، پشتی ئه فی سه رکه فتنی ژماره یه کا مه زن ژ پیشمه رگه یان هاتنه ناف ریزین سوپای شوره شیدا (گه ردی، ٢٠٢٠، ١٧٥-١٧٦).

ژلای خوقه حکومه تا عیراقی ئاماده کاری کرن ژ بو هیرشکرئ بو سه ر ده ف هرا کانی ماسی داکو ب ئیکجاری شوره شی ژ نافیه ن، بارزانی یی ئاگه هدری

تەوهری دووی

پلانیڤ لهشکه ریڤن هیڤزین پێشمه رگه ی د شه ریڤن سالا

١٩٦١ ١٥

ئیک: شه ری گه لیڤ زاویته^(٩)

پشتی پێشمه رگه یان ل چه ندین ده فه ران سه ره که فتن ب ده ست خو فقه هیناین و ئەو ده فه ره پا قز کریڤن، مه لا مسته فا بارزانی د کومبونه کیدا دگه ل به پر سڤن ده فه ری ل گه لیڤ د نافه را گوندی بێتاسی و ئەرمشتیدا ل ده فه را سلایفانه یان بریاری ده تن ریڤکا گه لیڤ زاویته بگریڤن، بو ئەفقی مه ره مڤ مه لا شنی بیداروونی دگه ل کومه کا پێشمه رگه یان به ره ف گه لیڤ زاویته چوون و ریڤکا گه لی گرتن (حسن، ٢٠١٢، ١٧٩). و ل ده ستپیکا کانوونا ئیک سالا ١٩٦١ هیڤزا مه لا مسته فا بارزانی گه هشتنه ده فه را زاویته، و پێشمه رگه یان ل گه لیڤ زاویته و جاددڤن دهوک و سه رسنگ و ئامیدیڤ بوسه دانان بو هیڤزین عیراقی و د ئیک ژ ئەفان بوسه یاندا کو ژلایڤ مه لا شنی و پێشمه رگین دگه لدا هاتبوو دانان ل ئیکی کانوونا ئیک سالا ١٩٦١ ل گه لیڤ زاویته به پر سه کڤ چه ته یان ب نافی (معاویه ئیزیڤی) دکه فیته د بوسه یا پێشمه رگه یاندا و ب زووری خو رزگاردکه تن (په یامی ئەیلوول، شوباتی ٢٠١٠، ٦٠-٥).

داکو شوره ش زیده تر ل ده فه ری به رفه نه بیڤن، حکومه تا عیراقی بریادا گه لیڤ زاویته بگریڤن، ژ بو ئەفقی مه ره مڤ هیڤزه کا لهشکه ری ب زریپوش و تانک و توپان و سه دان چه ته یان به ره ف ده فه را نافیری چوون (خه بات، نیسان ١٩٦٢، ١١؛ ده نگی پێشمه رگه، تشرینی یه که م ٢٠٠٨، ٤٢). ئەف هیڤشه ژ دوو توه رانقه هاته ئەنجامدان ب ئەفقی شیوه یی: توه ری ئیک: هیڤزه کا حکومه تی ژ پولیسڤن (قوة السیارة) دگه ل (٥٠٠) چه ته یان به ره ف دهوک - گه لیڤ بیسری - گوندی ئیمینکی - بلنداهین هندافی زاویته که فن چوون. توه ری دووی: هیڤزه کا پولیسان دگه ل لقه کڤ به تالیونا دوو یا هیڤزا یازده به ره ف دهوک - بادی - زاویته چوون (حمو، ١٩٧٧، ١٩).

ب مه ره ما دانانا پلانه کا لهشکه رییا موکم مه لا مسته فا بارزانی ل ئیکی کانوونا ئیک سالا ١٩٦١ سه ره دانا گوندی زاویته که فن کر و ئەو ریڤ و گه لی و جهڤن کو بریاربوو شه

لی بهیڤته کرن ب ته مامی دیتن، پاشی پلانه کا لهشکه ری

دارشت ب ئەفقی شیوه یی:

١- به ره یڤ گه لیڤ زاویته: هیڤزا مه لا شنی بیداروونی ل ئەفقی به ره یی هاتبوو دانان، هیڤزین (واحد جعی مه لو مزیری، وهیسی بانی، مه حموود ئاغایی چه مانکی) دگه لدا بوون. ٢- به ره یڤ سیارا سور: هیڤزا سه عدی زاویته ی ل ئەفقی به ره یی هاتبوو دانان، هیڤزین (شه ریف عه بدوللا بارزانی، تیلی ئیکماله ی، عریف سلیمان دوسکی) دگه لدا بوون. ٣- به ره یڤ سه ری سیرک و ته نیرکا ل پشتا بابلو: هیڤزا محمه د ئەمین میرخان میرگه سوری ل ئەفقی به ره یی هاتبوو دانان، هیڤزین (حسو میرخان ژاژوکی، حه جعی بیروخی، مه لا عه بدولا بارزانی، مسته فا تیروه یی) دگه لدا بوون.

٤- به ره یڤ چیاڤی زاویته ل لایڤ روژئاڤایی گوندی مه مانی و بادی: هیڤزین (حیتو باله ته یی، ئەمین ئەتروشی، مه لا قاسم ئیمینکی) هاتبوونه دانان.

٥- به ره یڤ روژهلانا گه لیڤ زاویته: هیڤزین (حسو میرخان دوله مه ری، صدقی ئەحمه د شه عبان ئامیدی) ل ئەفقی به ره یی هاتبوونه دانان (دوله مه ری، ٢٠٢١، ٢٣٠-٢٣١).

ل ئیڤارا ٤ کانوونا ئیک سالا ١٩٦١ ریڤکڤن د نافه را دهوک - زاویته - سرسنگ - ئامیدیڤ ژلایڤ پێشمه رگه یانقه هاته گرتن، بو هندی گیانیڤ خه لکیڤ سفیل بهیڤته پاراستن (حسن، ٢٠١٢، ١٩٢). ل ٥ کانوونا ئیک سالا ١٩٦١ هیڤزا لهشکه ری عیراقی گه هشته گه لیڤ زاویته و دگه ل پێشمه رگه یان که تنه د شه ره کڤ دژاردا کو ب فرۆکان و توپان و زریپوشان هیڤرش دکرنه سه ر پێشمه رگه یان، ل روژا دویدا هیڤشه کا به رفه هت ئینانه سه ر پێشمه رگه یان، به لی پێشمه رگه یان ژ هه می لایانقه دوریچکرن، له ورا هیڤزین لهشکه ری عیراقی و چه تان پاشقه چوون و پلان زوور ب شاره زایی هاته جیبه جیکرن (ده نگی پێشمه رگه، تشرینی یه که می ٢٠٠٢، ٤٥؛ حمو، ١٩٩٧، ١٩). ل روژا سیڤ مه لا مسته فا بارزانی فه رمانادا ریڤکا گه لیڤ زاویته بهیڤته خرابکرن داکو لهشکه ری عیراقی نه شیڤن چ پێشقه چوونا بو ده فه ری بکه ن، پێشمه رگه یان پشتی ئەف ریڤکه خرابکرن ل سه ر فه رمانا بارزانی خو فه کیشان بو گوندڤن ده وروبه ر (سه بری،

٥- هیزه کا پیشمه رگین نیروه یی ل گوندی باگیرا هاتبونه دانان داکو هاریکاری نه گه هنه هیژین عراقی.

٦- هیزه کا بهرواریان و ریکانیان ل چیاپی سارکی هنداقی گوندی باگیرایی که فن هاتبوو دانان ل بهرام بهر جادا گه لی قهنتارا - لومانا.

٧- چه ندین پیشمه رگه ب سه رکیشیا چه سه ن سیتی بامهرنی ل گری نیریا نیریک گوندی باگیرا هاتنه دانان داکو هاتنا دوژمن ژ لایی گه لی قهنتارا بگرن.

٨- هیزه کا پیشمه رگه ی ب سه رکیشیا چه جی بیروخی کو ژ پیشمه رگه یین گهردی، ههرکی، دوسکی ژووری پیکهاتبوون، دگه ل قولا (پولیسین سوران - خوشناو هتی) ل گوندی لومانا و نهالا هه سنوکا و گورستانا که فله سنن هاتبونه دانان (ردینی، ٢٠٠٩، ٢٣-٢٥؛ دهنگی پیشمه رگه، شوباتی ٢٠٠١، ٢٩) مهلا مسته فا بارزانی وه سا پلان داریشتبوو کو هیژین پیشمه رگه ی ل ههر دوو لایین چه پی و راستی یین گه لیدا ب بیدهنگی بمین هه تا کو هه می هیژین دوژمنی ژ گه لی قهنتارا ببورن و ب ته مامی بهینه ناف مهیدانا شه ریدا وه سا ته قی ده ستپیکه ن، پاشی چه ندین پیشمه رگه راسپاردن ده می هه می هیژین ئه وان دبورن ژ گه لی رابن ب خرابکرنا پرا گوندی باگیرا داکو چ هیژین له شکه ری عراقی ژ گه لی زاویه و قهنتارا بو هاریکاریا هیژین خو نه هین (بارزانی، ٢٠٠٤، ٥٨).

هیژین له شکه ری عراقی ل ده مژمیر ٩ سپیدی ل ١٢ کانوونا ئیککی ١٩٦١ گه هشتنه میرگادریژ و ده می ب ته مامی ژ هیلین پیشی یین پیشمه رگه ی بورین، ل نه قیری پیشمه رگه یان ژ هه می لایانقه ژ میرگادریژ هه تا لومانا و که فله سنن و پرا باگیرا هه تا گری نیریا ته قه لیکن (مه تین، کانوونی یه که م ٢٠٠٢، ٤٥-٤٦؛ یوسفی، ٢٠٢١، ٧٨). هه رچه نده فروکین له شکه ری گه هشتنه ده قهری و ده ست ب بومبه بارانکرنی کرن، به لی نه شیان به رده و امیی بدن ژ بهرکو ئاسمانی تاری و مژ بوو د شیاین نه واندا نه بوو پیشمه رگه یان و هیژین له شکه ری عراقی ژیک جودا که ن (ردینی، ٢٠٠٩، ٢٧٠٢٨). ئه ف شه ره به رده و امبوو هه تا ده مژمیر ٤ ئیقاری و ژماره یه کا کیم ژ ئه وان سه ربازان ژ هیرشا پیشمه رگه یان ده ربازوون و هیژین عراقی ب

مسته فا، ٢٠١٢، ١٤٤). دیسان ته وه ری به رپرس ژ به ره یی رۆژه لات به ره ف سه رسینگی چوون و پیشمه رگه یان بی شه ر شیان سه رسینگی بگرن (خه بات، نیسان ١٩٦٢، ١١).

دوو: شه ری لومانا - گه فله سنن^(١٠)

پشتی ب دویمه یه ک هاتنا شه ری گه لی زاویه مه لا مسته فا بارزانی به ره ف گوندی مه مانن دچیتن و ل نه ویری دمینتن، پیشمه رگه یی به لاقبوون ل گوندین باگیرا و سارکی و لومانا و گه فله سنن، ل ٩ کانوونا ئیککی ١٩٦١ مه لا مسته فا بارزانی دچیته گوندی ئه لکیشکی ل ئه فی گوندی ل ١١ کانوونا ئیککی ١٩٦١ پیزانین دگه هنی کو رۆژا پاشتر هیژین له شکه ری عراقی دی هیرشه کا مه زن بو فله کرنا ریکا زاویه - سه رسینگ - ئامیدی هیتن (البوتانی، ٢٠٠٧، ١٥٩). ل ١٢ کانوونا ئیککی ١٩٦١ هیزه کا له شکه ری عراقی کو پیکه هات ژ: لقه کی به تالیونا سییا هیزا یازده، به له کا توپان، لقه کی زریپوشان، به تالیونا ئیک و سییا هیزا ئیکا پولیسان، دگه ل (٢٠٠) چه تان، ب سه رکر دایه تیا به شیر ئیراهیم فه رماندی به تالیونا دوویا هیزا یازده، بو فله کرنا ریکا^(١١) نافبری هاتن (حمو، ١٩٧٧، ٢٠).

مه لا مسته فا بارزانی کومبوونه ک دگه ل سه رلقین پیشمه رگه ی گریدا بو دانانا پلاننه کا له شکه ریا ریکخستی، هیژین پیشمه رگه ی ل به ره یین شه ری دابه شکرن کو ده ستپیکر ژ میرگادریژ هه تا گوندی لومانا و که فله سنن و گوندی باگیرا (گهردی، ٢٠٢٠، ١٩٠-١٩١). ب ئه فی شیوه یی: ١- به ره یی میرگادریژ هه تا گوندی لومانایی که فن: هیزا محمه د ئه مین میرخان میرگه سوری، مه لا سنن بیداروونی، چه سو میرخان دوله مه ری، سه لیم ئه سه عد خوشه فی، غه زالی ژاژوکی هاتبوو دانان.

٢- به ره یی ئاقاری گوندی باگیرا که فن و گوندی سارکی: قولین تیلی گهردی ئیکماله ی، چه مو که مه کی، سلیمان میرخان گه رماقی هاتبووونه دانان.

٣- پیشمه رگین ئامیدی و به رگاره یی ل هنداقی گوندی لومانا هاتبووونه دانان.

٤- به ره یی سه ری گوندی که فله سنن ل رابیا (سه ری شیفا کویرا): قولین محمود ئاغا چه مانکی، صادق مارونسی، مه می ئیراهیم ئاغا کوره مارکی هاتبووونه دانان.

فەکیشان(دهوك، گولان ٢٠٠٤، ٤٢-٥٦). زیانین گهشتینه لهشکهری عیراقی نیزیکی (٢٧) کوشتی و (٣٥) بریندار بوون، ژبلی ژ دهستدانا ژمارهیه کا زوورا چهکی و ترومبیلین لهشکهری^(١٣)، زیانین گهشتینه هیزین پیشمه رگه یان بتنی (٢) کوشتی بوون، و (٩) بریندار بوون(البوتانی، ٢٠١٧، ١٦٥). پشتی ئەفقی سهرکهفتنی پیشمه رگه یان ل ٢٣ ئادارا ١٩٦٢ گوندی بریفکا گرتن، پشتی بۆ ماوه یی (١٤) رۆژان هاتییه دوریچکر(فندی، ١٩٩٥، ٣٣).

شکه ستا هیزین حکومه تی ل گه لیق قه تارا ده لیقه بۆ پیشمه رگه یان خوشکر زووربه یا ده فه را شیخان و گوندی مریی و ده فه را شه ره فانیان^(١٤) ژ رزگاربه کن(دهنگی پیشمه رگه، شوبات ٢٠٠٨، ٥٠). لدویفدا ده فه را ئەتروشیان بی شه ر هاته رزگارکن(کوره مارکی، ٢٠٠٢، ٤٦). پاشی هیزین پیشمه رگه ی به ره ف ئاکری چوون و گه له ک گوندین ده شتا نه هلی و ده فه را زیاریان رزگارکن تاکو گه هشتنه سه ری ئاکری(مه تین، شوبات ١٩٩١، ٦٥؛ په یامی ئەیلوول، ٢٠١٠، ١٧-١٨).

دوو: شه ری گه لیق زاخۆ^(١٥)

ل ده فه را زاخۆ^(١٦) شه ری گه لیق زاخۆ ل نیسانا ١٩٦٢ ب ئیک ژ شه رین هه ره مه زن ل ده فه ری ده یته هژمارتن(دهنگی پیشمه رگه، نیسانا ٢٠٠١، ٢٣). به ره ه فیتی ئەقی شه ری ده ستیپکر ل ده می ده نگوباس گه هشتینه فه رماندی لهشکهری زاخۆ عیسی سوار ژلایق ئیک ژ ئەفسه رین کوردین ریکه ستتا پارتی د ناف لهشکهری عیراقیدا ب نافقی (خورشید شیره) و ئەف ده نگوباسه گه هاندنه عیسی سوار ل ئادارا سالا ١٩٦٢ ئی کو حکومه ت دی هیزین خو ژ زاخۆ به ره ف ده فه را خه لیفان ل هه ولپیری به تن(شیره، ٢٠١٥، ١٤٠-١٤٢).

له ورا عیسی سوار پلانه کا لهشکهری دانا ژ بۆ ژناقبرنا ئەوئی هیزی، گه لیق زاخۆ هاته ده ستنیشانکر وهکی جهی ریکرتنی ل ئەوئی هیزا لهشکهری عیراقی و پلانا خو ب ئەقی شیوه یی ل خواری دارپشت:

١-ل به ره یی خواری یی گه لیق زاخۆ نیزیکی گوندی هسه ن ئافا: عیسی سوار و چه ندین زیره قانین دگه لدا و پیشمه رگین به رواری ژووری ب سه رکرده یا تیا درباز هروری

هاتبوونه دانان.

٢-ل به ره یی خواری یی گه لی ژ لایق رۆژئافای هه تا نیفا گه لی: قولا هاشم میروزی و دگه ل کومه کا پیشمه رگه یان هاتبوونه دانان.

٣-ل به ره یی نافه راستا گه لیق زاخو هه تا نیزیکی مخه را سیریجی: سه رقول عه لی هالو، سه لمان خورشید و چه ندین پیشمه رگه یی دی هاتبوونه دانان.

٤-ل به ره یی سه ری یی گه لی: سه عید چه جی مه حمود بوسه لی و دگه ل کومه کا پیشمه رگه یان هاتبوونه دانان.

٥-شیخ مسته فا بوسه لی و دگه ل کومه کا پیشمه رگان، ژ بۆ لیدان و مژویلکرنا خالا که لفرینی هاتبوونه راسپاردن.

٦-سلیمان لاجی مزیری و چه ندین پیشمه رگه ل رۆژه لاتا گه لی هه تا نافه راستا گه لی هاتبوونه دانان.

٧-سه رقول یاسین محی مزیری ژووری و پیشمه رگه یی دگه لدا ژ بۆ لیدان و مژویلکرنا خالا کوخین ترکزا هاتبوونه راسپاردن (ردینی، ٢٠١١، ٢٥-٢٧).

ههروه سا د پلانیدا دیارکربوو کو نابیتق ته قه ل هیزین حکومه تی به یته کرن هه تاکو ئەه و هیزه هه می ده یته د نافا گه لیدا، و ئیکه مین ته قه دی ژلایق ئەه وان پیشمه رگه یان بیت ئەوین ل دویمه یا گه لی هاتینه دانان، داکو ته قی ل ترومبیل ده ستیپکی به یته کرن، پشتی ته قی نابیتق پیشمه رگه جهین خو ل گه لی به رده ن هه تا دبیته شه ف داکو نه بنه ئارمانجا فرۆکین حکومه تی(البوتانی، ٢٠٠٧، ١٦٧).

به تالیونا دوویا هیزا سییا لهشکهری دووی سوبان عیراقی ل سپیده هییا ئیکی نیسانا ١٩٦٢ گه هشته گه لیق زاخۆ، ئەه و ترومبیلین ل پیشیا کاروانی ده اتن یا ئیکی یا فه رماندی به تالیونی محمه د په حیا بوو، یا دووی یا ئامیری بیته لی بوو(په یامی ئەیلوول، ئەیلوولی ٢٠١٢، ٤٨). ده می ئەف ترومبیله گه هشتینه دویمه یا گه لی پیشمه رگه یان ژ هه ردوو لایقه دورپچکر و ته قه لیکرن، بۆ ماوه یی چه ند ده مژمیرا شه ری به رده وامبوو، پاشی دوو فرۆکین حکومه تی د هه وارا هیزین خو هاتن و هیزین پیشمه رگه ی بومه بارانکرن به لی ل دویمه یی پیشمه رگه یان شیان سه رکهفتنی ب ده ستخوقه بینن(کادر، ئەیلوولی ١٩٩٢، ٦٣؛ مه تین، نیسان ١٩٩٨، ١١٥).

لهشکهری عیراقی گههشتنه سهربازگهها باتیفا(حمو، ١٩٧٧، ٣٥). پشتی دریکا خوڤا چهنیدن گوند سوتین وهکی گوندین: خندهک، سیرکوتک، دهحک(البوتانی، ٢٠٠٧، ١٧٢). پشتی ئەڤی شکهستنی هیزین پیشمه‌رگه‌ی دووباره هیزین خو ریکخستن و رابوون ب دانانا پلانه‌کا لهشکهری بو هیرشکرنی ل سهر هیزین لهشکهری عیراقی ل باتیفا، پلان زی ب ئەڤی شیوه‌ی هاتبوو دانان: گرتنا ئەووی ریکا د نافه‌را زاخو - باتیفا دا ئانکو ریکا زفرینی ل هیزا لهشکهری عیراقی ئەوا ل باتیفا بهیتته برین و پاشی هیرشی بکهنه سهر ئەڤی هیزا حکومه‌تی(شمدت، ١٩٩٤، ١٠٠). ب ئەڤی پلانی هیزین پیشمه‌رگه‌یان ل ٢٤ گولانی شیان ئەووی هیزا حکومه‌تی ل باتیفا هه‌تا تیزیکی (٤٠) رۆژان دورپنجبکه‌ن(جباره، حمزه، خمو، توفیق، په‌رتووک لهن چاپدايه، ٥٨). حکومه‌تی ب ریکا فرۆکان نازووکه و چه‌ک بو وان دهنارت، به‌لی نه‌شیان ئەڤی دورپنجی بشکینن ب تایه‌ت پشتی کوشتنا فه‌رمانده‌ی هیزا باتیفا مه‌جید سه‌بع(الانصاری، ٢٠١٩، ١٥٠).

سوپای عیراقی به‌ره‌ه‌ڤین باشکرن ژ بو شکاندنا دورپنجا هیزین پیشمه‌رگه‌ی ل باتیفا، ل ٢١ حوزه‌یرانا ١٩٦٢ هیزه‌کا لهشکهری ب سه‌رکردایه‌تیا فه‌رماندی هیزا یازده ئیبراهیم فه‌یسه‌ل ئەلنه‌نساری ب پشته‌فانییا ژماره‌کا مه‌زنا چه‌ته‌یان هه‌نارته باتیفا ل ٢٥ حوزه‌یرانی ئەڤ هیزه‌گه‌هشتنه د ناف سه‌ربازگه‌ها باتیفا(حمو، ١٩٧٧، ٣٧-٣٩).

ژلای خۆڤه سه‌رکردی هیزین پیشمه‌رگه‌ی عیسی سوار رابوو ب دانانا پلانه‌کا لهشکهری ژ بو شکاندنا لهشکهری عیراقی ل باتیفا، ئەو ژی ل ده‌ستپیکن نه‌الا سیرکوتکن بهیتته پرکرن ژ ئافی داکو زریپوشین حکومه‌تی نه‌شین ده‌ربازبین، پاشی هیرشه‌کا ب له‌ز ب سه‌رکردایه‌تیا عیسی سوار ل سهر کاروانی هیزین عیراقی ل ریکا باتیفا - مه‌لا عه‌ره‌ب بهیتته‌کر(مراد، ٢٠٢١، ١٢٦). پشتی نه‌الا سیرکوتک پر بووی ژ ئافی و زریپوشین ئەوان نه‌شیان بپورن، هیرشا پیشمه‌رگه‌یان ل ٢٦ حوزه‌یرانی ده‌ستپیکر ب هاقیتنا توپین (٣ گری) بو سهر هیزین حکومه‌تی، پاشی هیرشا پیشمه‌رگه‌یان ژ دوو لایه‌نان هاته‌کرن بو سهر به‌تالیونا سه‌ره‌نگ خزر عه‌باس و به‌تالیونا سه‌ره‌نگ سه‌عید

د ئەڤی شه‌ریدا ژماره‌یه‌کا ئەفسه‌ر و سه‌ربازین حکومه‌تی هاته‌ کوشتن و بریندارکرن، ئیک ژ ئەوان فه‌رمانده‌ی به‌تالیونی محمه‌د یه‌حیا هاته بریندارکرن، (١٧٣) که‌س هاته‌ ئیخسیرکرن، (٥٣) ئەفسه‌ر و سه‌رباز هاته‌ بریندارکرن(منیر، ٢٠١٨، ١٥٣). زیاتین پیشمه‌رگه‌یان (٣) پیشمه‌رگه‌ شه‌هید بوون، (١٠) برینداربوون(وه‌رمیلی، ٢٠٠٠، ٥١؛ هیرش، ٢٠٠١، ٦٠-٦١). پیشمه‌رگه‌یان که‌له‌ک ده‌سکه‌ڤتی ب ده‌ستخۆڤه‌ هینان، وه‌ک (٤) توپین گری (٣)، (٦) توپین گری (٢)، دگه‌ل (٢٧٠) به‌رکین توپان، (١١) توپین ره‌شاش ژ جورئ (برین) دگه‌ل فیشه‌کان، چوار ئامیرین بیتهلئ، (٢٦٠) جورین تڤه‌نگا، دگه‌ل (٤٠) کارتوتین فیشه‌کان(شمدت، ١٩٩٤، ٩٩؛ ده‌نگی ئاداری ٢٠٠٣، ٥٧).

سینی: شه‌ری باتیفا

پشتی مه‌لا مسته‌فا بارزانی ل ٢١ گولانا ١٩٦٢ بو به‌رفه‌ه‌کرنا رووبه‌ری شوره‌شی بریارداي دگه‌ل (٥٠٠٠) پیشمه‌رگه‌یان ده‌ڤه‌را به‌ه‌دینان بجه‌ به‌یلتن^(١٧) و به‌ره‌ڤ ده‌ڤه‌را سوران بچیتن رویدانین شه‌ران ناراه‌ه‌ستت ب تایه‌تی ل ده‌ڤه‌را زاخو کو هه‌ر ژ ده‌ستپیکا سالا ١٩٦٢ ئ هیزین ئەڤی ده‌ڤه‌ره‌ ب سه‌رکردایه‌تیا عیسی سوار دشین زوور جارن هیزین حکومه‌تی بشکینن(یوسفی، ٢٠٢١، ٨٧-٨٨). له‌ورا حکومه‌تا عیراقی ل گولانا سالا ١٩٦٢ ئ بریاری ده‌تن هه‌وه‌کا لهشکهرییا به‌رفه‌تر به‌ته‌ سه‌ر باره‌گایین حکومه‌تی ل ده‌ڤه‌را زاخو و بو سهر ده‌ڤه‌رین گولیا ل (باتیفا) پاشان به‌ره‌ڤ ده‌ڤه‌را به‌رواریی ژووری و گرتنا باره‌گای لهشکهری ئیکي پیشمه‌رگه‌یان بچیتن(شمدت، ١٩٩٤، ١٠٠؛ منیر، ٢٠١٨، ١٥٤). هیزا لهشکهری عیراقی کو پیکده‌ات ژ به‌تالیونا سییا هیزا یازده ل ٢٠ گولانا ١٩٦٢ ژ زاخو به‌ره‌ڤ باتیفا چوو(حمو، ١٩٧٧، ٣٥). کو (٢١) تانک، (١٢) زریپوش، ژماره‌یه‌کا توپان، (٢٩٠) چه‌ته‌ دگه‌لدا بوون(شمدت، ١٩٩٤، ١٠٠؛ فنیدی، ١٩٩٥، ٣٧). ئەڤ هیزه‌ ل ٢١ گولانی گه‌هشتنه گوندی (ئاف گه‌نیی) کو دکه‌ڤته‌ تیزیک باتیفا(حمو، ١٩٧٧، ٣٥). ل ئاف گه‌نیی شه‌ر د نافه‌را ئەوان و هیزه‌کا پیشمه‌رگه‌ی ب سه‌رکردایه‌تیا عیسی سوار رویده‌تن به‌لی هیزین لهشکهری عیراقی نه‌شیان خو راگرن و شکه‌ستن(یوسفی، ٢٠٢١، ٨٨). ل رۆژا دویشدا هیزین

هزرا لیدانا کینگههین په ترۆلێ ل عهین زاله ل دهڤ سهرکردایه تیا پیشمه رگه ل دهڤه را به هیدینان په یدابوو ل ده مێ دوو پولیسین کورد کو کارمه ندین بنگه هێ پولیسین کومپانیا عهین زاله بوون ب نافئ (حه سور حسین به رزنجی و مسته فا فه ره ج شوانی) په یوه ندی ب شوره شی کرین، ئەوان زانیاری ل سهر عهین زاله پیشکیشی عیسی سوار کرن و دیارکرن دئ هاریکاریا پیشمه رگه یان کهن بو هیرشکرنئ بو سهر ئەڤی کومپانیی، عیسی سوار ئەو هنارتنه دهڤ ئەسعه د خوشهڤی ل دهڤه را به رواری ژووری وه سا ئەسعه د خوشهڤی هه می پیزانین ژ ئەوان پولیسان وه رگرتن (ردین، ٢٠٠٦، ١٤-٢٢). ئەسعه د خوشهڤی به رههڤیکرن ژ بو ئەنجامدانا ئەڤی کریاری پشتی مه لا مسته فا بارزانی ل سهر ئەنجامدانی رازی بووی، وه سا عیسی سوار راسپارد کو پلانه کئ بو ئەڤی کریاری بدانیتن و ل ده ستیپکا چریا ئیکئ ده ست ب ئاماده کریان و دانانا پلانی کر^(٢٠)

پلان ب ئەڤی شیوه یی هاتبوو داریشتن: هه لبرارتنا (٣٢٤) پیشمه رگه یین خودان شیان و شاره زا و شیانتین ریفه چوونئ بو دهڤه رین دویر هه بن، دابه شکرنا ئەوان پیشمه رگه یان ل سهر کومه لین بچووویک و به لافکرنا ئەوان ل نه هالا و گه لیان (ردین، ٢٠٠٦، ٢١). دیسان داکو دوژمن ب لڤینین ئەوان ئاگه هدار نه بیتن پروپاگه نده ک د ناف خه لکیدا به لافکر کو پیشمه رگه یی ئاماده کاریان دکهت هیرشی داموده زگه هین حکومه تی ل دهوکی بکه تن (رزگار، ١٩٩٧، ٣٩؛ البوتانی، ٢٠٠٧، ١٨٠). ههروه سا بو گرتیکرنا ریکا چوونا پیشمه رگه ی په یوه ندی ب سهروک هوزین ئەوان گوندان کرن یین دکهڤنه د ریکا ئەواندا وه کی: حه سو حامد هاجانی و حه سو محمه د شهرو ل گوندئ کیکئ، دیسان فه رمانئ د ده ته حه جی ره مه زان چه م زراقی (١٥) پیشمه رگه یان ده ستیشان بکه تن بو زیره فانیکرنئ ل گوندین باستکئ و ئاسیه ن بو ئاگه هدارکرنا پیشمه رگه یان ب لڤینین حکومه تی (ردین، ٢٠٠٦، ٢١-٢٣). ههروسا ل هنده ک خالین پیشمه رگه ی ل دهوکی تهڤه بهیته کرن ب مه ره ما مژویلکرنا هیزین حکومه تی ل هه مان شه فا هیرشکرنئ بو سهر عهین زالا (ده مژمیر سفر)^(٢١)

حه موی د ئەڤان هیرشاندا پیشمه رگه یان شیان زیانین مه زن بگه هینه هیزین حکومه تی (الانصاری، ٢٠١٩، ١٧٣؛ حمو، ١٩٧٧، ٣٩). له ورا ل ٤ تیرمه ها ١٩٦٢ سوپای عیراقی بریاردا هیزین خو ژ باتیفا ب ڤه کیشیت^(١٧).

چوار: کریارا عهین زاله^(١٨)

سهرکهڤتین مه زین شوره شی ل دهڤه را به هیدینان بده ست خوڤه هینان، بو عه بدولکه ریم قاسمی دیارکر کو له شکه ری دووی سوپای عیراقی بتنی نه شیتن به رسینگئ شوره شی براوستیت، له ورا ل ئەیلولا سالا ١٩٦٢ بریاردا له شکه ری ئیک ژ ب سهرکردایه تیا فه رمانده خه لیل سه عید به نیریته کوردستانئ، و باره گایئ له شکه ری دوو جاره کادی ژ مووسلئ ڤه گوهریته کهرکوکئ و ئەڤ هه ردوو له شکه ره ب ئەڤی شیوه یی ل کوردستانئ دابه شکرن:

١- له شکه ری ئیک (هیزا ١ - ١٤ - ١١) سه ره رشتیا شه ران بکه تن ل دهڤه را مووسل.

٢- له شکه ری دوو (هیزا ٣ - ٤ - ١٥) سه ره رشتیا شه ران بکه تن ل دهڤه را هه ولیر، کهرکوک، سولیمانئ (الانصاری، ٢٠١٩، ١٧٩-١٨٠).

ئەڤ سیاسه تا حکومه تا عیراقی پتر ده رفه ت بو پیشمه رگه یان ره خساند کو کریارین خو به رفه هبکه ن، ژ به ر هندئ مه لا مسته فا بارزانی فه رماندا سهرکردئ له شکه ری به هیدینان ئەسعه د خوشهڤی کو کار بو بجهینانا هنده ک کریاران ل دهڤه ر و بنگه هین دویر ژ گوره پانا کریارین سه ربازی بکه تن، داکو مه ترسین ل دهڤ ده سته لاتا حکومه تی په یدابکه ن، کو پیشمه رگه یان شیانتین بجه هینانا هه ر ئارمانجه کئ هه نه، نه خاسمه ئارمانجین گرنگین سیاسی و ئابووری (البوتانی، ٢٠٠٤، ٣٣٧؛ فندی، ١٩٩٥، ٤٢). ب ئەڤی چه ندی سهرکردایه تیا دهڤه را به هیدینان بریاردا کریاره کا له شکه ری بو سهر کینگه هین په ترۆلێ ل دهڤه را (عهین زاله) ئەنجام بده تن، کو باره گایئ کومپانیا بریتش پترولیوم (Ptroleum British) یا ده رهینانا په ترۆلێ ل ئەویری بوو، و ژماره یه کا شاره زا و پسپورین بیانی د بواری په ترۆلێدا لئ کاردکرن. مه ره م ژ ئەڤان کریارین له شکه ری ئەو بوو ده نگهڤه دانئ د راگه هاندین جیهانیدا په یدابکه تن (رزگار، ١٩٩٧، ٢٤-٢٥).

٦-هندهك زانیاریان ددهته پیشمه‌رگه‌یان وهك: نابیت ته‌قه بهیته‌کرن هه‌تا‌کو کوما هاشم میروزی دگه‌هنه‌ نافی کومپانییدا و هی‌رشێ دکه‌ته‌ سه‌ر بنگه‌هی پویسان، دیسان نابیت ئیخسیر بهیینه‌ کوشتن، داکو سه‌نگا شوره‌شی پی کیم نه‌بیتن(که‌ریم، ١٩٩٩، ٥٢؛ ردینی، ٢٠٠٦، ٤٦-٤٨).

٧-دوپاتی ل سه‌ر هندێ کر کو ئە‌فه‌ کریاره‌کا مه‌زنه‌ پید‌فیه‌ پلانا له‌شکه‌ری و ئە‌رکین خو ب هویربینی جیه‌جیکه‌ن، چونکی ئە‌گه‌ر سه‌رکه‌فتن دێ ده‌نگفه‌دانه‌کا مه‌زن هه‌بیتن(البوتانی، ٢٠٠٧، ١٨٠).

ل شه‌فا ئە‌ینی ١٢/١١ چریا ئیکێ ١٩٦٢ پیشمه‌رگه‌یان ده‌ست ب کریارا خو کرن(منیر، ٢٠١٨، ١٦١). کوما هاشم میروزی چوونه‌ د نافی کومپانییدا و شیان بنگه‌هی پویسان کونترۆل بکه‌ن، و پاشی عیسی سوار و پیشمه‌رگین دگه‌لدا ژلایێ ده‌رگه‌هی سه‌ره‌کیفه‌ هی‌رش کر نه‌ سه‌ر کومپانیی و شیان دماوه‌یه‌کێ کیمدا دوو خالین پویسین گه‌رووک ژناف به‌ن، دیسان کوما عه‌لی هالوی شیان ژوورا کونترۆلی و به‌دالین بگرن(ردینی، ٢٠٠٦، ٤٨-٥٦). د کریارا عه‌ین زاله‌دا ژماره‌یه‌کا پویسین حکومه‌تی هاتنه‌ کوشتن و بریندارکرن، نیزیکی (٧٠) که‌سه ئیخسیرکرن^(٣٢) ژ ئە‌وان ژێ ریفه‌به‌ری کومپانیا بریتانی دانکورس(Dancurs) و دوو ئە‌ندازیارین بریتانی هاتنه‌ ئیخسیرکرن^(٣٣) پستی پیشمه‌رگه‌یان ئە‌رکی خو ب سه‌رکه‌فتیان به‌جه‌ هینای خو فه‌کیشان، ژ گوندین (بازانکێ، ئافی ته‌حلی، کافل درێژێ) ده‌ربازبوون، پاشان ل ١٢ چریا ئیکێ ١٩٦٢ ب ریکا گوندی بافیا زفرینه‌ گه‌لیی دولا ل ده‌فه‌را لیفی پستی کوشتنا پیشمه‌رگه‌یه‌کی ب نافی شاهین شیخو(مه‌تین، ١٩٩٢، ٦١). ده‌سه‌که‌فتین پیشمه‌رگه‌ی (٣٢) تفه‌نگ و رشاشه‌، (٦) ده‌مانجه‌، (٢) ره‌شاشین برینین ئینگلیزی بوون(ده‌نگی پیشمه‌رگه‌، ٣٠ نیسانی، ٢٠٠٠، ١٩).

کریارا عه‌ین زاله‌ ده‌نگفه‌دانه‌کا مه‌زن ل سه‌ر ئاستی ده‌رفه‌ی هه‌بوو، بو ئە‌گه‌ری هندێ راگه‌هاندنا بیانی ده‌نگوباسان ل سه‌ر ئە‌فی کریاری به‌لافکه‌ن و پیکولین کوردان بو گه‌هشتن ب مافین خو یین نه‌ته‌وه‌یی(ده‌نگی پیشمه‌رگه‌ ئە‌یلوول، ٢٠٠٧، ٢٥؛ البوتانی، ٢٠٠٠، ٣٣٨).

ل ١٠ چریا ئیکێ ١٩٦٢ نیزیکی (٣٢٤) پیشمه‌رگه‌یان ب سه‌رکردایه‌تیا عیسی سوار به‌ره‌ف عه‌ین زاله‌ چوون(ردینی، ٢٠٠٦، ٢١-٢٣). ب شه‌ف ژ گه‌لیی دولا ل ده‌فه‌را لیفی بریکه‌فتن، چوونه‌ گوندی بافیا ل ده‌شتا سلێقانه‌یان، پستی ریفه‌چوونه‌کا درێژ ل شه‌فا ١١/١٠ چریا ئیکێ(مه‌تین، ئیلون ١٩٩٥، ١٥؛ یوسفی، ٢٠٢١، ٩٠). گه‌هشتنه‌ گوندی کیلکا هه‌سو هاجانی ل لای رۆژه‌لاتی روویاری دیجله^(٣٤) ل ئیشارا رۆژا ١١ چریا ئیکێ ١٩٦٢ پیشمه‌رگه‌ به‌ره‌ف لیدانا کومپانیا عه‌ین زاله‌ بریکه‌فتن، به‌ری ژ روویاری دیجله‌ بیورن ل گوندی رویتکی عیسی سوار پیشمه‌رگه‌ دابه‌شکرنه‌ سه‌ر سی کومان و پلانا له‌شکه‌ری بو ئە‌وان دا دیارکرن ب ئە‌فی شیوه‌یی:

١-کوما سه‌رکرده‌ عیسا سوار ئە‌ف که‌سه‌ دگه‌لدا بوون: مه‌لا هه‌مدی عه‌بدوله‌جید سه‌له‌فی، عه‌بدوله‌حیم جه‌سیم، عه‌ریف ده‌رویش، جه‌جی قادیو گرافی، دگه‌ل ریه‌ری سه‌ره‌کی مسته‌فا فه‌ره‌ج شوانی، دگه‌ل (٥٠) پیشمه‌رگه‌یین دی، ئە‌رکی ئە‌فی کومی کونترۆلکرنا ده‌رگه‌هی سه‌ره‌کی کومپانیی بوو، پاشی به‌ره‌ف گوره‌پانا کومپانیا عه‌ین زاله‌ بچن هه‌تا دگه‌هنه‌ بنگه‌هی پویسین کومپانیی، دیسان گرتنا فه‌رمانبه‌ر و شاره‌زایین بیانی ئە‌وین د نافی کومپانییدا کاردکرن.

٢-کوما هاشم میروزی، شاهین شیخو، عه‌لی عه‌لی سیفه‌دین، دگه‌ل ریه‌ری سه‌ره‌کی هه‌مه‌ سوور به‌رزنجی، ئە‌رکی ئە‌فی کومی هی‌رش بکه‌نه‌ سه‌ر بنگه‌هی پویسین عه‌ین زاله‌.

٣-کوما عه‌لی هالو بوسه‌لی، عه‌بدوله‌حمان دینو و هژماره‌یه‌کا پیشمه‌رگین دی کو نیزیکی (٥٠) پیشمه‌رگه‌یان بوون، ئە‌رکی ئە‌وان کونترۆلکرنا ژوورا کونترۆلی بو کو (به‌داله‌ و ئامیری بیته‌ل) د ناڤدا بوون، و سووتنا چه‌ندین عه‌مبار و بیرین نه‌فتن.

٤-هندهك پیشمه‌رگه‌یین دی وه‌ک هی‌زه‌کا یه‌ده‌گ ل ده‌وربه‌ری کومپانیی به‌لافکرن.

٥-ئە‌گه‌ر ئە‌ف کریاره‌ سه‌رنه‌که‌فت پید‌فیه‌ پیشمه‌رگه‌ ب له‌ز خو فه‌کیشن، ژبه‌رکو هی‌شکرنا پیشمه‌رگه‌ی بو سه‌ر کومپانیا دێ ب ئارمانجا خو گه‌هیتن.

شوباتا ١٩٦٣ سهرکه فتنین مهزن ب دهستخوفه هینان، ئه فه ژی دزفریته فه بو ئه وان پلانین له شکه ریین سهرکه فتنی یین ژلایین مهلا مستهفا بارزانی وسهرکردین پیشمه رگه ی د هاتینه دانان.

دویمه هیک

ب دویمه هیک هاتنا نقیسینا ئه فنی فه کولیننی ئه وا ب نافنی (پلانین له شکه ریین هیژین پیشمه رگه ی ل ده فه را به هدینان د نافه را (١١ ئه یلوولا ١٩٦١ - ٨ شوباتا ١٩٦٣) ئه ف ئه نجامه دیار بوون:

١. شوره شا ئه یلوولنی بو دوژمنین ملله تی کورد و جیهانی دیارکر هیژ و شیانتین پیشمه رگه یان و ئاستی ئه واننی له شکه ری ددانانا پلانین له شکه رییدا و ریقه برنا شه ران د ئاسته کئی بلندایه.
٢. شیانتین کوردان د ئه نجامدانا شه ری پارتیزانییدا به رامبه ری هیژین دوژمنی سهرکه فتنین مهزن بو ملله تی کورد تومارکرینه و ده فه ریین به رفره ه کونترولکرینه.
٣. گه له ک رویدان و شه ر و کریاریین مهزن و بچووویک ل ده فه ری روویداینه و هنده ک ژ ئه وان کریارا شیاینه ده نگی کوردان بگه هینته رایا گشتی یا جیهانی وه کی کریارا عه یین زاله کو شیانتین بلندین پیشمه رگه یان ژلایین له شکه ری و دانان پلانان تیدا دیاردییتن.

بهراویژ

(^١) شیوازه که ژ شیواژین شه ری کو تایبه تمه ندییا خو یا هه ی ئه ووژی ئه و شه ره یی د نافه را هیژه کا ریڅخستی و هنده ک چه کداران رویده تن، ب ئارمانجا ب ده ستفه هینانا کومه کا ئارمانجین دیارکر ب پشتگیرییا ماددی و مه عنه ویا خه لکی ئه وئی ده فه ری، شه ری پارتیزانی ئانکو شه ر به رامبه ری سوپابه کئی پیشکه فتنی و ژ ئه گه ری نه بوونا هه فسه نگیی د نافه را هه ردوو هیژاندا د بواری چه کی و شیانان له ورا نه چاردبن په نایین به نه بهر ئه فی جورنی شه ری، شه ری پارتیزانی ئانکو ب کارهینانا هه می ریگان به رامبه ری دوژمنی بتنی شه ری روی ب روی نه بیتن، د ئه فی شه رییدا گرنگی دده نه خالین لاواژین دوژمنی بو لیدانا ئه وان، دیسان ئه وین ب ئه فی کاری رادبن ییدفیه ژمارا ئه وان یا کیم بیتن و هه می ده مان د لڤینی دابن و هیژشی سه ر دوژمنی بکه ن و ب له ز خو فه کیشن، بو ئه فی شه ری به هرا پتر چیا و نه هال و جهین ئاسی ده له بژیرن وه کی جهی شه ری دویر ژ نافه ندین باژیران، ئه ف پیکهاته ب پلان و و پروگرامین ساده هیژشی دکه نه سه ر دوژمنی به لی کاریگه رییا خو یا هه ی ژبه رکو د ئه ووی ده میدا هیژشی دکه ن ده می لایه نی به رامبه ر هه یچ ئاماده کارییه ک نه کریتن، و ئه ف جورنی شه ری ییدفی ب ته کتیکیین سه ربازیین زور هه یه. بو پتر پیزانینان ل سه ر شیواژ و دیروکا شه ری پارتیزانی. به ریڅو بده: (ره حمان، به هاری ٢٠١٠، ٩-٤٨؛ ئه حمه د، ١٩٨٤، ٦ و لدویفدا؛ ده نگی پیشمه رگه، ٣١ ته مموزا ١٩٩٩، ٣٥؛ العجیلی، ٢٠١٥، ٥٨-٥١، Tse-tung, Mao, ٢٠١٢، ٤١-٥٨).

به رامبه ر هندتی بو هیژین نه شه ره زا د ئه فی جورنی شه رییدا یی بزه حمه ت بوو و ییدفی ب شیان و هزرکرنی و پلاننی هه بوو (الکلیه العسکرية ٦ کانون الثاني ١٩٧٦، ١٤٠-١٤٧).

(^٢) ده می شوره شا ئه یلوولنی ده ستپیکری سوپاین عیراقی ژ شه ش له شکه را پیکدهات، کو پیکهاتا له شکه ری ب ئه فی شیوه بی بوو: (سوپا، له شکه ر، هیژ، به تالیون، لق، په ل، ده سه ته) ب شیوه کئی گشتی هه ژمارا ئه وان د ئه فی ده میدا نیزیکی (٥٠) هه تا (٦٠) هزار چه کدارا بوون، نیزیکی (٤٠) هزارا د شه رییدا دژی ملله تی کورد بکارهینان. بو پتر پیزانینان، به ریڅو بده: (القلاب، ٢٠٠٦).

(^٣) محمه د ئه مین میرخان میترگه سوژی ل ساللا ١٩١٧ ل قهزا میترگه سوور سه ر ب ده فه را بارزان ژ بنه ماله کا کورد په ره ر ژ دایکبوویه، ل ساللا ١٩٤٣ په یوه ندی ب مهلا مستهفا بارزانی کریه و به شداری بزاقا بارزان (١٩٤٣-١٩٤٥) کریه، دیسان به شداری کومارا کورد ستانی ل مه هه باد کریه، و ده بیته فه رماندی لق دناف هیژین مهلا مستهفا بارزانیدا و به شداری شه ریین بنافوده نگ وه کی قارواه و مل قه ره نی

دیموکراتی کوردستان، ل سالا ١٩٦١ دچیته ناف ریزین شورهشا ئه یلوولئ دبیته خوارن لینه ری که سایه تی مهلا مستهفا بارزانی، ل سالا ٢٠٠٠ وه غه رکریه (سه رنی، ٢٠١٨، ٩٥).

^(٨) ل سالا ١٩٢٤ ل ده فه را میگره سور ژ دایکبوویه، به شداری بزافا بارزانا دوویئ ١٩٤٣-١٩٤٥ ده تن، ل سالا ١٩٤٦ دبیته له شکه ر د کومارا کوردستانیدا، ل سالا ١٩٤٧ به شداری پیناژوویا دیروکی بو ئیکه تیا سو فیه ت کریه، ل سالا ١٩٦١ به شداری شورهشا ئه یلوولیدا کریه، و دگه ل مهلا مستهفا بارزانی دچیته ده فه را بادینان، ل سالا ٢٠٠١ وه غه رکریه (سه رنی، ٢٠١٨، ٩٣).

^(٩) گه لیئ زاویته گرنگیا خو یا ستراتیجی هه بوو ژ به رکو ده فه رین ئامیدی و سه رسینگ و بامه رنی و مانگیشکی و کانی ماسن ب دهوکی و مويسل فه گریده تن، ئانکو چوون ژ دهوکی بو ئه وان ده فه ران ژ گه لیئ زاویته دچیت و نیزیکی ٣٠ کم ژ باژیری دهوکی یا دویره (حسن، ٢٠١٢، ١٨١-١٨٢).

^(١٠) گوندین لوماننا - که فله سنئ دوو گوندن ل سنووری ناحیا زاویته به ری ده فه را سواره توکا (په یامی ئه یلوول، شوباتی ٢٠١٠، ٩).
^(١١) تیمه کا ئه ن داز یاریا له شکه رییا هیزا حکومه تی ریکا گه لیئ زاویته فه کرن و نیزه نکرن پشتی هاتیه خرابکرن د شه ری گه لیئ زاویته دا. (په یامی ئه یلوول، شوباتی ٢٠١٠، ٩).

^(١٢) گه لیئ قه نتارا جهه کئ ستراتیجین گرنگه ژ لایئ له شکه ریفه ده فیه ت د نافه را ریکا زاویته - باگیرادا، گرتا گه لی ئانکو کونترۆل کرنا ریکا زاویته - سه رسینگ - ئامیدیئ، هه ژی گوتنییه د زووربه یا په رتووک و به لگه نامین عیراقیدا ئه ف گه لیه ب نافئ (گه لیئ جالوک) داینه نیاسین (حمو، ١٩٧٧، ٢١).
^(١٣) به ریخۆبده: کتاب امر لواء المشاه الحادی عشر، الرقم ١١٥٣، فی ٢٣/١٩٦٢، الی قیاده الفرقه الثانيه (رئیس)، فی: (البوتانی، ٢٠٠١، ٨٦-٨٩).

^(١٤) به ریخۆبده: کتاب قائم مقام الشیخان، العدد ٧٨٢، فی ٢٢/١٩٦٢. الی متصرف لواء الموصل، فی: (البوتانی، ٢٠٠١، ١٣).

^(١٥) گه لیئ زاخو گه لیه کئ ئاسئ و بزه حمه ته ده فیه ت د نافه را زنجیرا چیا یئ بیخیردا، ئه فی گه لی گرنگیا خو هه بوو ژ لایئ له شکه ریفه ژ به رکو ب گرتا گه لی ئانکو کونترۆل کرنا ئه وی ده فه ری هه مین (حمو، ١٩٧٧، ٤٢).

^(١٦) ل ده فه را زاخو هه ر روژا ده سته پیکرنا شورهشا ئه یلوولئ ل ١١ ئه یلوولا ١٩٦١ پيشمه رگه یان ده ست ب رزگار کرنا ده فه را زاخو کرن و کونترۆلئ ل سه ر هه می ده فه ری کرن، به لئ حکومه تا عیراقئ هیرشئ ده ته سه ر زاخو و ل ٢٠ ئه یلوولا ١٩٦١ ده فه ری کونترۆل ده کن، به لئ هاتنا بارزانی بو ده فه را به هدینان و چوونا ئه وی

کریه، دیسان به شداری شورهشا ئه یلوولئ کریه و روله کئ مه زن تیدا دبیته، ل ٧-٦ ئادارا ١٩٦٢ د شه ره کن گراند ل گوندئ مرپا سه ر ب ده فه را شیخان ب گرانی بریندار دبیتن، و ل ١٩ ئادارا ١٩٦٢ ل نه خوشخانا مووسلئ د پیلانه کئ ده یته شه هیدکرن (ژاژوکی، ٢٠١٠، ٢٢-٣٤).

^(١٧) (ریکخستنا شوره شگیری) ئه وا ژ لایئ لژنا نافه ندی یا پارتی هاتیه ریکخستن ل چریا ئیکئ سالا ١٩٦٠ مه لا عه بدوللا ئیسماعیل (مه لا ماتور) هه رته ده فه را به هدینان وه ک به رپرس بو پاراستنا ده فه ری، ئه وی هیزه ک دامه زراند ژ سیئ به تالیونا پیکدهات: به تالیونا بارزان ب به رپرسایه تیا (حکمه ت عابد جه جی عه بدال) ل ده فه را مزیری ژیری، به تالیونا مه باد ب به رپرسایه تیا (فه یسه ل هه سه ن نزارکی) ل ده فه را زاویته و دهوک هه تا لایئ چه پیئ یئ رویاری دیجله، به تالیونا دیرسم به رپرسایه تیا (تیلی گه ردی ئیکماله ی) ل ده فه را دوسکی ژیری، پشتی مه لا ماتوری (عه لی عه سه کهری) دبیته به رپرسئ کاروبارین له شکه ری ل به هدینان، شوره شی ل ده فه را به هدینان وه کی هه می ده فه رین کوردستانئ ل ١١ ئه یلوولا ١٩٦١ ده سته پیکر، هیزین پيشمه رگه ی زووربه یا نافه ندین کارگیری گرتن، به لئ پشتی کیمتر ژ هه یفه کئ وه یا پيشمه رگه یان لاواز دبیتن، ئه و ژی پشتی حکومه تی راگه هاندی شوره ش ژنا فچوو و مه لا مسته فا بارزانی هاتیه کوشتن، له ورا ژماره یه کا مه زنا پيشمه رگه یان گه هشتنه ریزین حکومه تی و چه ته یان و هنده کا خو فه شارتن (البوتانی، ٢٠٠١، ٨٩-١٠٧؛ سه رنی، ٢٠١٨، ٥٧-٦٧).

^(١٨) ل سالا ١٩٢٣ ل گوندئ ژاژوکی سه ر ب قه زا میگره سور ژ دایکبوویه، ل سالا ١٩٤٣ په یوه ندی ب شوره شا بارزانا دوویئ کریه، به شداری د کومارا مه بادا کریه ل سالا ١٩٤٦ و دناف سو پایئ کوماری دا خزه تکریه، ل سالا ١٩٤٧ به شداری د پیناژوویا دیروکی بو ئیکه تیا سو فیه تی کریه، ل سالا ١٩٥٤ باوه رناما ئه ن داز یاری ریگا و بان ل روسیا ب ده سته هینایه، ل سالا ١٩٦٢ هه تا ١٩٧٠ فه رماندی هیزا ئاکرئ-شیخان بوو، ل ٢٣ چریا دوویئ ١٩٩٦ وه غه رکریه (ژاژوکی، ٢٠١٠، ٧٨-٩٦).

^(١٩) ل سالا ١٩٢١ ل گوندئ سیلکن ل ده فه را بارزان ژ دایکبوویه، پشکداری د بزافا بارزان ١٩٤٢-١٩٤٥ دا کریه، ل سالا ١٩٤٦ پشکداری د کومارا کوردستانیدا کریه، پاشان دگه ل مهلا مسته فا بارزانی به ره ف ئیکه تیا سو فیه تی چووویه، ل سالا ١٩٦١ فه رماندی هیزا زاخو و ل سالا ١٩٧٥ هاتیه کوشتن (قادر، ٢٠١٤، ١٧٨-١٧٥).

^(٢٠) ژ دایکبوویئ سالا ١٩٢١ ل گوندی بنافی ده فه را به روارئ زووری، خوارن لینه ری عه بدول ئیلاهی وه سیئ فه یسه لئ دوویئ بوو، ژ ریکخینه رین پارتا هیوا بو ل سالا ١٩٤٦ دچیته ناف ریزین پارتی

بو ده فەرا لێفنی و گوندی ئەرمشتن ژماره یه کاً زوورا پێشمه گه یان و خه لکی ده فەری هاتنه ناف ریزین شوره شییدا. به رێخۆبده: (منیر، ٢٠١٨، ١٢٦-١٤٥؛ وه رمیلی، ٢٠٠٠).

^(١٧) پیدفیه ئامازه ب ئه وئی چه ندی بده یان کو د ماوه یی مانا بارزانی ل ده فەرا به هدینان ئەف ده فەره تاکه ده فەره بو ل کوردستان کو چالاکیین له شکه ری تیدا ده اتنه نه جامدان، ئەف چالاکییه ل ده فەری د ده ستیگره کرن هه تا چوونا مه لا مسته فا بارزانی بو ده فەرا سوران (البوتانی، ٢٠٠١، ١١٣-١١٤).

^(١٨) هه ژری گو تئیه هیزین حکومه تی ل باتیفا ب ئیکجار نه مان هه تا سالا ١٩٧٥ (منیر، ٢٠١٨، ١٥٧).

^(١٩) عه یان زاله گونده که ده فیه ژووریا باژیری زومار (٤) کیلومه ترا ژ سه ته ری ناحیا زومار یا دویره، (٦٥) کیلومه ترا ژ مووسل یا دویره، ل سالا (١٩٣٥-١٩٣٩) په ترۆل ل ده رکه فیه، ل سالا ١٩٥٠ ده ست ب ده رتێخستا په ترۆل کره. به رێخۆبده: (ردینی، ٢٠٠٦، ٩-٨؛ دیمچینکه، ١٩٨٤، ١٠).

^(٢٠) به برپرسی هیزا زاخو ئه وین ب ئاماده کاریین ئەفی کریاری رابووین ئەفه بوون: عیسا سوار، عه لی هالو، هاشم میروزی، حجی قادو گرافی، عریف سلیمان دوسکی، سلیمان حاجی به دری، عه بدولره حمان دینو، و پێشمه رگین لدگه ل ئه واندا (رزگار، ١٩٩٧، ٢٨؛ منیر، ٢٠١٨، ١٦٠).

^(٢١) ده مژمیر سفر: ئه و ده مژمیرا ئه و کریاره کا له شکه ری ده یته نه جامدان (ردینی، ٢٠٠٦، ٧٨-٨٣).

^(٢٢) ده می پێشمه رگه گه هشتینه گوندی کیلکی خه لکی گوندی زیه فانیا ریکین گوندی کرن بو پاراستنا پێشمه رگه یان، هه روه سا خه لکی گوندی هاریکاریا پێشمه رگه ی دکه تن و د مائین ئه واندا دمینن، و روله کی مه زن د هاریکاریا پێشمه رگاندا هه بوو د ئەفی کریاریدا، هه سو محمه د کیلکی و نایف برافی روله کی گرنگ هه بوو د رینیشاندانا پێشمه رگاندا بو عه یان زاله (ردینی، ٢٠٠٦، ٣٥-٤١).

^(٢٣) ده ربه ری ئیخسیران ده می پێشمه رگه گه هشتینه زاخو هه می ئیخسیر ئازاد کرن، بتنی ریفه به ری کومپانی و ئه ندازیارین بریتانی نه بن هنارته باره گایی ئه سه د خوسه فی و پاشی ژی فه گوهاستنه باره گایی مه لا مسته فا بارزانی. (ده نگی پێشمه رگه ٢٠٠٧، ٢٥؛ عقراوی، ٢٠٠٦، ٧٦).

^(٢٤) بو پتر پیزانینان، به رێخۆبده: من: سفیر الحکومه البریطانیه فی بغداد جی. ایف. هیلر، الی: الدائرة الشرقيه، ١٩٦٢/١٢/١٣، التمرد الکوردی و شركة النفط العراقيه (IPC)، الرقم ١٦٤٢٨١، ٣٧١، فی: (علی، ٢٠٠٨، ٥١٩-٥٢٢).

لیستا ژیده ران:

به لگه نامه یین نه به لاقه کری

به لگه نامه یین ئه رشیفی نه ته وه یین بریتانی:

1. NA, FCO 1971, 191/51, The Kurdish Problem in Iraq 1971- 1963: Research of the Middle East from the Embassy to Baghdad to the foreign office, London, 1971.

به لگه نامه یین وه زاره تا ده رفه یا ئه مریکی و ئازانسا هه والگیه ری ئه مریکا:

1. Department of State, 1972, The Kurds of Iraq: Renewed Insurgency, from the director of central Intelligence Agency to the Department of State, Washington. DC., May 31, 1972.
2. CIA. Memorandum. 1974. Request by Mullah Mustafa Barzani to see Dr. Kissinger Memorandum from Director of Central Intelligence Colby to the President's, Assistant for National Security Affairs (Kissinger), Washington, D.C., US, May 1974, 23.

په رتووکیین به لگه نامه ی

ب زمانئ کوردی:

١. هیرش، شازین، ٢٠٠١، شورشى ئه یلول له چه ند به لگه نامه یه کی میژوویدا ١٩٦١-١٩٦٣، چ، ١، چاپخانه وئۆفسیتی ره نج، سلیمانى.

ب زمانئ عه ره بی:

١. البوتانی، عبد الفتاح علي یحیی، ٢٠٠١، وثائق عن الحركة القومية الكوردية التحريرية ملاحظات تاريخية و دراسات أولية، ط ١، مطبعة وزارة التربية، أربیل.
٢. البوتانی، عبد الفتاح علي، ٢٠٠٤، الحركة القومية الكوردية التحريرية دراسات و وثائق، ط ١، مطبعة وزارة التربية، أربیل.
٣. حبيب، شیرکو، ٢٠١٩، الكورد فی وثائق الأرشيف الوطني البريطاني ١٩٥٨-١٩٦٩، ج ٢، منشورات الاكاديمية الكردية، أربیل.
٤. علي، عثمان، ٢٠٠٨، الكورد فی الوثائق البريطانية، ط ١، مؤسسة موکریانی، دهوک.

ب زمانئ تورکی:

١- Ozkaya, Omer, ٢٠١٣, American Istihbarat Belgeriyle, B1, Istanbul.

بیرهاتنن که سوکی

ب زمانئ کوردی:

١. پشه ری، عبد الله احمد ره سول، ١٩٩٧، شوره شی ئه یلولی سالی ١٩٦١ دژی رژیمی قاسم، ب، ١، چاپخانه ی شهید

کورد (شورهشی ئه یللول ١٩٦١-١٩٧٥)، بهرگی سییه، بهشی یه کهم، چ، ١، چاپخانهی وهزارهتی پهروهده، ههولیر.

٤. جباره، کوثر محمد علی، حمزه، توفیق، خمو، شمال، توفیق، وهلات، ٢٠٢١، شورهشا ئه یلولی د بیردانکا پیشمه رگه ی دا، ئینسکلویپیدیا پارتی دیموکراتی کوردستان/ زانکویا دهوک، په رتووک ل بن چاپنیدایه، دهوک.

٥. حسن، وصفی، ٢٠١٢، دهسپیکا شورهشا ئیلون ل ده فهرا به هیدینان ١٩٦١-١٩٦١، چ، ١، چاپخانه خانی، دهوک.

٦. حسن، وصفی، ٢٠١٢، پینچ داستاتین دهسپیکا شورهشا ئیلون ل ده فهرا به هیدینان ١٩٦١-١٩٦٣، چ، ١، چاپخانه خانی دهوک.

٧. حمدی، محمد ملا، ٢٠١٧، خواندن ل ده فهرین نازادگری یین بادینان دنافهرا سالتین ١٩٦١-١٩٧٥، چ، ١، ههولیر.

٨. ردینی، وه صفی حسن، ٢٠٠٦، داستانا عین زالا ل شهفا ١٩٦٢/١٠/١١، چاپخانه پاک، ههولیر.

٩. ردینی، وه صفی حسن، داستانا لومانا - که فله سن ب سهرکیشیا مهلا مستهفا بارزانی ل ١٩٦١/١٢/١٢، چ، ١، چاپخانه خانی، دهوک.

١٠. ردینی، وه صفی حسن، ٢٠١١، داستانا گه لی زاخو ل نیسانا ١٩٦٢، چ، ١، چاپخانه زانا، دهوک.

١١. ژاژوکی، سه فهر یوسف میرخان، ٢٠١٠، بوونیا ته رانی ئه مروی کوردستان، ههولیر.

١٢. سه رنی، هوژین مسعود، ٢٠١٨، شورهشا ئیلون ل ده فهرا به هیدینان ١٩٦١-١٩٧٥ فه کولینه کا میژووی، چ، ١، سه نته ری زاخو بو فه کولینین کوردی زاخو.

١٣. سیلکی، سیامه ند مه حمود، ٢٠٠٦، کاروانی سهر فه رازین، ههولیر.

١٤. قادر، محمه د مهلا، ٢٠١٤، سه ربورده ی نه مران، چ، ١، چاپخانه حاجی هاشم، ههولیر.

١٥. که ریم، ئاری، ١٩٩٩، چه ند لاپه ره کی زیندوو له شوره شی ئه یلول دا، چ، ١، چاپخانه ی خبات، دهوک.

١٦. منیر، روژین چلبی، ٢٠١٨، زاخو ١٤ تیرمه ها ١٩٥٨ - ٦ ی ئادارا ١٩٧٥ فه کولینه کا میژووی - سیاسی، چ، ١، سه نته ری زاخو بو فه کولینین کوردی، زاخو.

١٧. وه رمیلی، شیخ مووسی، ٢٠٠٠، صادق برو گه لی به رده و امیا که لا شابانین، چ، ١، چاپخانه کولیزا شه ریعی، دهوک.

١٨. وه رمیلی، شیخ مووسی، ٢٠٠٠، شورهشا ئه یلول ل ده فهرا زاخو، چ، ١، چاپخانه کولیزا شه ریعی، دهوک.

١٩. یوسفی، نه جمه دین، ٢٠٢١، شورهشا ئه یلول دیت و بوچوون،

(ئازاد هه ورامی)، که رکوک.

٢. دوله مه ری، حاجی میرخان، ٢٠٢١، گه ران به دوای دادپه روه ریدا دیوکی تری میژووی شورش له کوردستان دا (١٩٤٣-١٩٩١)، بهرگی یه کهم، کوردستان.

٣. زه نکه نه، عمر حاجی عه لی، ٢٠١٨، له بیرم دئ زانه کانی کورد و شورش ئه یلولی ١٩٦١، چاپخانه ی ئارابخا، که رکوک.

٤. سه بری، یوسف، موسته فا، دلوفان، ٢٠١٢، بو نازادیی یا وه لاق بیره اتین موسته فا تیرووی، پ، ١، چ، ١، چاپخانه یا خانی، دهوک.

٥. شییه، خورشید، ٢٠١٥، خه بات و خوین بیره وه ریه کانی سالانی خه باتی پیشمه رگه یه تی، چ، ٣، چاپخانه ی حاجی هاشم، ههولیر.

٦. گه ردی، غازی عادل، ٢٠٢١، پیشمه رگه یه که له خزمه ت ریازی بارزانی دا حه جی بیروخی، ب، ١، چ، ٢، تورکیا.

● **ب زمانئ عه ره بی:**

١. النبوي، کافي محمد، ٢٠٠١، سیره و دور، مطبعة وزارة الثقافة لأقليم كوردستان العراق، أربيل.

٢. الانصاري، إبراهيم فيصل، ٢٠١٩، أيام لا تنسى، دار الاكاديميون للنشر و والتوزيع، عمان.

٣. حمو، سعید، ١٩٧٧، مذكرات امر لواء مشاة، ط، ١، مطبعة التوجيه السياسي، بغداد.

٤. فرحان، عبدالکریم، ١٩٩٦، حصاد ثورة تجربة السلطة في العراق ١٩٥٨ - ١٩٦٨ (مذكرات)، ط، ٢، دار البراق، لندن.

٥. مراد، جاسم الیاس، ٢٠٠٢، مذكرات فارس كورهماري سيرة نضال مع البارزاني، ط، ١، مطبعة زانا، دهوک.

● **دیدارین هاتیه ئه نجامدان ژلایئ صالح مه حمود بارزانی پاراستینه ل ئه رشیفئ مه کته با سیاسی یا پارتی دیموکراتی کوردستان ل هافینگه ها پیرمام:**

١. دیدارا صالح مه حمود بارزانی دگه ل عبدالرحمن بنافی ل ١٩٩٨/١/٨.

٢. دیدارا صالح مه حمود بارزانی دگه ل موحه مه د عیسا بارزانی ل ١٩ کانوونا دوویئ ١٩٩٨ ل گوندئ سیلفانا.

● **په رتووک:**

● **ب زمانئ کوردی و وه رگیرای بو کوردی:**

١. ئه حمه د، سابیر، ١٩٨٤، پیشکیه که له باره ی شه ری پارتیزانی له کوردستاندا، دهوک.

٢. ئه لعامری، عه بدولخالق ناسر، ٢٠٢١، بارزانی مسته فا و دوزی کورد له عیراق ١٩٣١-١٩٧٥، و: ئه رکان شارباژیری، دهوک.

٣. بارزانی، مسعود، ٢٠٠٤، بارزانی و بزوتنه وه ی رزگاربخوازی

١٥. مراد، حیدر نجم عبد، ٢٠٢١، الاستراتيجية العسكرية لثورة أيلول ١٩٦١-١٩٧٠ دراسة ركن، انسكلوبيديا الحزب الديمقراطي الكوردستاني و جامعة دهوك، دهوك.
١٦. محمد، رزگار قاسم، ١٩٩٧، ملحمة عين زاله في ذاكرة البيشمركة، دهوك.
١٧. ويتمان، برنارد، ٢٠٠٩، رسائل من كردستان ١٩٥٤-١٩٦٣، ت: غسان نعسان، مؤسسة حمدي للطباعة، السليمانية.
- **ب زمانى ئینگلیزی:**
1. Tse-tung, Mao, 2012, On Guerrilla Warfare, T: Samuel B. Griffith, New York.
  2. Schmidt, Dana Adams, 1962, Kurds Guerrilla Aids Rebels in War on Iraqi Army, The New York Times, September 12.
- **ب زمانى روسی:**
1. Алексей, Шишов, 2006, Военные конфликты XX века. От Южной Африки до Чечни, Москва.
- **فه كۆلین و گوتار**
- **ب زمانى كوردی:**
١. ئاكره یی، جهودهت، پرنسیبه كانی شهري پارتیزانی، دهنگی پيشمه رگه (گوفار)، ژماره (١٩)، ٣١ ته مموزا ١٩٩٩.
  ٢. بهرگری (گوفار)، پيشمه رگه له نيوان سياسهت و پیلانی دوژمن و شهري پارتیزانی و جوگرافیای كوردستاندا، ژماره (١٤)، بهشی يه كه م، ٢٠١٣.
  ٣. په سار، يوميات ثورة أيلول، مه تين (گوفار)، ژماره (٥)، شوبات ١٩٩١.
  ٤. په سار، يوميات پوره أيلول، مه تين (گوفار)، ژماره (٨)، دهوك، گولا ١٩٩٢.
  ٥. تاتکی، مام حاجی شیخ عومه، داستانی زاوێته، مه تين (گوفار)، ژماره (٥٨)، كانوونی يه كه م ٢٠٠٢.
  ٦. خورکی، تاهر، داستانا گه لیئ زاوێته ل شوره شا ئیلونا مه زن سهركيشی و به شداریا (بارزانی نهمر) ل كانوونا ئیکئ سالا ١٩٦١ئ، خه له كا ئیکئ، دهنگی پيشمه رگه (گوفار)، ژماره (١٢٧)، تشرینی يه كه م ٢٠٠٨.
  ٧. خه لیل، دلشاد، بهرپه رهك ژ شوره شا ئیلولون شهري گه لیئ زاوێته ی ١٢/١٢/١٩٦١، دهنگی پيشمه رگه (گوفار)، ژماره (٣٨)، شوباتی ٢٠٠١.
  ٨. داستانی زاوێته ل یاده وهري پيشمه رگه ی دیرین مام نه حمه د حاجی شیخ عومه تانکی دا، دهنگی پيشمه رگه (گوفار)، ژماره (٥٨)، تشرینی يه كه می ٢٠٠٢.
- ئینسكلوبيديا پارتی ديموکراتی کوردستان / زانکویا دهوك، دهوك.
٢٠. هوستانی، وهلی زبیر، ٢٠١٧، چهند داستان و پرووداو و به سه رهاتیک له سوڤش و راپه رینه کانی بارزاند (گیرانه وهی راسته وخوی به شداربووان)، چاپخانه ی رۆژههلات، ههولتیر.
- **ب زمانى عه ره بی و وهرگیرای بۆ عه ره بی:**
١. العجیلي، صباح نوري علوان، الربيعي، صلاح حسن. ٢٠١٥، استراتيجية حروب التحرير الوطنية، مركز الكتاب الاكاديمي، عمان.
  ٢. البوتانی، عبد الفتاح علي، ٢٠١٢، ملا مصطفى البارزانی قائد الثورة الكوردية و ملهمها، مطبعة جامعة دهوك، دهوك.
  ٣. البوتانی، عبد الفتاح علي، منطقة بادینان ١٩٢٥-١٩٧٠ دراسة في الوقائع و التطورات السياسية، ج ٢ ١٩٥٨-١٩٧٠، مطبعة جامعة صلاح الدين، أربيل.
  ٤. المحامی، جرجیس فتح الله، ١٩٨٩، العراق فی عهد قاسم، اراء و خواطر ١٩٥٨-١٩٨٨، ج ٢، دار نبز للطباعة، السويد.
  ٥. ادامسن، ديفيد، ٢٠١٢، الحرب الكردية و انشقاق ١٩٦٤، ط ١، دار اراس، أربيل.
  ٦. القلاب، موسى حمد، ٢٠٠٦، الجيش العراقي ١٩٢١-٢٠٠٤ دراسة و تحليل ط ١، مركز الخليج للابحاث، دبي.
  ٧. البارزانی، مسعود، ١٩٩٧، البارزانی و الحركة التحريرية الكردية، ط ٢، ج ١، كاوا للثقافة الكردية، بيروت.
  ٨. دان، اوريل، ٢٠١٢، العراق في عهد قاسم، ط ١، دار اراس، اربيل.
  ٩. ديمچينکه، پافيل بيقانوفيتش، ١٩٨٤، كردستان العراق الملتهية استعراض صحفي لاحدى مراحل نضال الشعب الكردي، المكتب السياسي للحزب الديمقراطي الكردستاني-العراق، مطبعة خهبات، دهوك.
  ١٠. شمادت، دانا ادمز، ٢٠١٢، رحلة الى رجال شجعان في كردستان، ط ١، دار اراس للطباعة والنشر، أربيل.
  ١١. عقراوی، شکیب، ٢٠٠٧، سنوات المحنة في كردستان اهم الحوادث السياسية و العسكرية في كردستان و العراق من ١٩٥٨ الى ١٩٨٠، ط ١، مطبعة مناره، أربيل.
  ١٢. عمر، شيركو فتح الله، ٢٠٠٤، الحزب الديمقراطي الكوردستاني و حركة التحرر القومي الكوردية في العراق ١٩٤٦ - ١٩٧٠، ت: علي الشيخ مصطفى، السليمانية.
  ١٣. فوزي، احمد، ١٩٦٠، قاسم و الاكرد خناجر و جبال، القاهرة.
  ١٤. فندي، عبدالکريم، ١٩٩٥، فصول من ثورة أيلول فی كردستان العراق، مطبعة كلية الشريعة، دهوك.

٩. ردینی، وه صفی حه سه ن، داستانا گه لیب زاخو ل یه کت نیسانا ١٩٦٢، به شی دووه م، په یامی ئه یلوول (گوڤار)، ژماره (٢٤)، ئه یلوولی ٢٠١٢.
١٠. ردینی، وصفی حسن، شهرئ گه لیب قهنتارا ١٨ ئادارا ١٩٦٢، دهوک (گوڤار)، ژماره (٢٣)، دهوک، گولان ٢٠٠٤.
١١. ره حمان، قاره مان حه یدهر، شهرئ پارتیزانی له ماوه ی شورشی ئه یلوولدا، میژوو (گوڤار)، ژماره (١٤)، به هاری ٢٠١٠.
١٢. سندی، رشید، قوات فضائل الانصار کیف نشأت و تطورت فی ظل ثورة أیلول الکبری، کادر (گوڤار) تیوری پارتی دیموکراتی کوردستان ژماره (٢٩)، ئه یلوولی ١٩٩٢.
١٣. سه نگر و پێشمه رگه (گوڤار)، حاجی بیروخی لای خوئی ته نها پشمه رگه یه که به لام له زاخو تا خانه قین سه رقه له کی مه زن، ژماره (١٣)، ١١ ئه یلوولی ٢٠١٨.
١٤. شعبان، ئیدریس، دیداره ک دگه ل پشمه رگه هه ر دوو شوره شان، دهنگئ پشمه رگه (گوڤار)، ژماره (١١٩)، هه ولیر، شوبات ٢٠٠٨.
١٥. شهرئ عینزالا پاییزا سالا ١٩٦٢ ئی، دهنگئ پشمه رگه (گوڤار)، ژماره (٢٨)، ٣٠ نیسانی ٢٠٠٠.
١٦. عوسمان، سه دیق، داستانا گه لیب زاخو، دهنگئ پشمه رگه (گوڤار)، ژماره (٤٠)، هه ولیر، نیسانا ٢٠٠١.
٧١. فندی، عبد الکریم، ستراتیجیا شوره شا ئیلونئ، مه تین (گوڤار)، ژمارا (٤٤)، دهوک، ئیلون ١٩٩٥.
٨١. گوران ئه حمه د، شوره شی مه زنی ئه یلوول چون به ریابوو، په یامی ئه یلوول (گوڤار)، به شی چواره م، ژماره (٩)، نیسان ٢٠٠٩.
١٩. قه ره چوو غی، کوردۆ، کورد و شهرئ پارتیزانی، دهنگئ پشمه رگه (گوڤار)، ژماره (٢٤)، ٣١ کانوونی یه که می ١٩٩٩.
٢٠. گوران ئه حمه د، شوره شی مه زنی ئه یلوول چون به ریابوو، په یامی ئه یلوول (گوڤار)، به شی پینجه م، ژماره (١٠) حوزه یران/ ته مموزی ٢٠٠٩.
١٢. گوران ئه حمه د، شوره شی مه زنی ئه یلوول چون به ریابوو، په یامی ئه یلوول (گوڤار)، به شی شه شه م، ژماره (١١)، ئاب / ئه یلوولی ٢٠٠٩.
٢٢. گوران ئه حمه د، شوره شی مه زنی ئه یلوول چون به ریابوو، په یامی ئه یلوول (گوڤار)، به شی حه فته م، ژماره (١٢)، تشرینی دووه م/کانوونی یه که می ٢٠٠٩.
٢٣. گوران ئه حمه د، شوره شی مه زنی ئه یلوول چون به ریابوو، په یامی ئه یلوول (گوڤار)، به شی هه شته م، ژماره (١٣)، کانوونی
٢٤. گوران ئه حمه د، شوره شی مه زنی ئه یلوول چون به ریابوو، په یامی ئه یلوول (گوڤار)، به شی نویه م، ژماره (١٤)، به شی نویه م، شوبات ٢٠١٠.
٢٥. گوران ئه حمه د، شوره شی مه زنی ئه یلوول چون به ریابوو، په یامی ئه یلوول (گوڤار)، به شی ده یه م، ژماره (١٥)، ٢٠١٠.
٢٦. نایف، شیرزاد، ئه یلوله کا مه زن بو گوره پانه کا مه زن، دهنگئ پشمه رگه (گوڤار)، ژماره (١١٤)، هه ولیر، ٢٠٠٧.
٢٧. محه مه د، عه بده لره زاق، دهنگئ پشمه رگه (گوڤار)، ژماره (٢٢)، ٣١ تشرینی یه که می ١٩٩٩.
٢٨. من و نائق الحریه القومیة الکردیة التحریریة، صحافة ثورة ١١ أیلول ١٩٦١، اعداد قسم الارشیف، مه تین (گوڤار)، ژماره (٧٥)، نیسان ١٩٩٨.
٢٩. هوستانی، زبیر، سه ره تای بلیسه ی شورشی ئه یلوولی مه زن و چه ند یاده وه ییه، دهنگئ پشمه رگه (گوڤار)، به شی (١)، ژماره (١)، حوزه یران ٢٠٠٨.
٣٠. هه ریری، فره نسو، شورشی ئه یلوول به رایوی و ده ره نه نجام، کادر (گوڤار)، ژماره (٢٩)، ئه یلوولی ١٩٩٢.

● **ب زمانئ عه ره بی:**

١. ١- الكلية العسكرية (مجلة)، التسلل في المناطق الجبلية، العدد (٢١)، ٦ كانون الثاني ١٩٧٦.

● **روژنامه**

● **ب زمانئ فارسی:**

١. دیروز رئیس ستاداریش برای روزنامه گان اوضاع کردستان رابه تفصیل شرح داد، ارس (روژنامه)، ش (٧٧)، ١٠ آوریل ١٩٤٧.

● **ب زمانئ کوردی و عه ره بی:**

١. الثورة (جريدة)، العدد (٧٠٧)، ٢٤ أیلول ١٩٦١.
٢. خه بات (الجريدة)، العدد (٤٦٥)، نیسان ١٩٦٢.

الملخص

يعد موضوع ثورة ايلول (١٩٦١-١٩٧٥) احد اهم المواضيع في تاريخ كردستان خلال القرن العشرين، ومع ذلك لا تزال العديد من جوانبها بقت مظلمة ولم تبحث، ومنها موضوع الخطط العسكرية الذي لم يأخذ حقه في الدراسات التاريخية، لذا جاءت هذه الدراسة لسد جزء من ذلك الفراغ، ولا سيما في بهدينان التي كانت معارك ثورة ايلول الاولى فيها. هذا البحث هو محاولة لبيان اساليب والخطط العسكرية لقوات البيشمركة في المعارك التي اندلعت في بهدينان خلال المدة (١٩٦١-١٩٦٣)، حيث خلالها حدثت العديد من المعارك، ومنها: مضيق زاويته، لوماننا - كفلسني، مضيق قنتارة، كلي زاخو، عملية عين زالة التي حققت فيها قوات البيشمركة انتصارات كبيرة، بفضل تلك الخطط العسكرية الناجحة التي وضعتها ملا مصطفى البارزاني وقادة البيشمركة. هذه الانتصارات كانت السبب في ان تستمر ثورة ايلول لغاية عام ١٩٧٥، وان تغطي رقعة جغرافية واسعة من جغرافية جنوب كردستان من زاخو والى خانقين، وان يكون لها التأثير على مستوى القضية الكردية داخليا وخارجيا.

الكلمات الرئيسية: (الثورة، ايلول، المعارك، البيشمركة، الخطط).

Abstract

The topic of the September Revolution (1961-1975) is considered one of the most important topics in the history of Kurdistan during the twentieth century. However, many of its aspects remain dark and have not been researched, including the topic of military plans, which has not been given its due due in historical studies. Therefore, this study came to fill part of the question. That vacuum, especially in Bahdinan, where the first battles of the September Revolution took place.

This research is an attempt to explain the methods and military plans of the Peshmerga forces in the battles that broke out in Bahdinan during the period (1961-1963), during which many battles took place, including: Gali Zawita, Lumana-Kavlasni, Gali Qantara, Gali Zakho, and Ain Zala operation that The Peshmerga forces achieved major victories, thanks to the successful military plans drawn up by Mullah Mustafa Barzani and the Peshmerga leaders. These victories were the reason for the September Revolution to continue until 1975, to cover a wide geographical area of southern Kurdistan from Zakho to Khanaqin, and to have an impact on the level of the Kurdish issue internally and externally.

Keywords: (revolution, September, battles, Peshmerga, plans).